Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції
юридичного та історичного спрямування

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

ISSN 2617-2364

Випуск 44

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

www.lex-line.com.ua
Юридична лінія

19-20 жовтня 2022 р.

Тернопіль, Україна – Переворськ, Польща 2022

УДК 340 (063)
А 437

Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 44): матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 19-20 жовтня 2022 р.) / [редкол. : О. Яремко та ін.] ; ГО "Наукова спільнота"; WSSG w Przeworsku. – Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. – 93 с. – ISSN 2617-2364.

У виданні вміщено наукові публікації Міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (Випуск 44) з юридичних та історичних питань, яка відбулася 19-20 жовтня 2022 р. за сприянням Громадської організації "Наукова спільнота" (Україна) та Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Przeworsku (Польща).

Матеріали коференції також оприлюднено на сайті конференції:
www.lex-line.com.ua

Оргкомітет:
Яремко Оксана Михайлівна, кандидат юридичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;
Станько Ірина Ярославівна, кандидат юридичних наук, адвокат;
Ященко Василь Миколайович, кандидат педагогічних наук;
Русенко Святослав Ярославович, аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Адреса оргкомітету:
46005, м. Тернопіль, а/с 797
тел. +380979074970
E-mail: lex-line@ukr.net

Тексти опубліковано у авторській редакції. Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори, їхні наукові керівники та рецензенти.

Всі права захищено. У разі будь-якого використання опублікованих матеріалів посилання на джерело є обов'язковим.

ISSN 2617-2364

© ГО "Наукова спільнота" 2022
© Автори статей 2022

ВИТОКИ ПОЛЬСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ (КІНЕЦЬ XVI – КІНЕЦЬ XVIII СТ.), ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ ПОЛЬЩІ 3 ТРАВНЯ 1791 РОКУ

Патлачук Василь Никифорович
доктор юридичних наук, професор кафедри теоретико-правових дисциплін, Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3413

Витоки польського конституціоналізму (кінець XVI – кінець XVIII ст.) складається з трьох етапів, в яких розкривається історія становлення моделі польської конституційної держави.

Артикули Генріха Валуа як перший польський конституційний акт розглянемо причини прийняття, зміст, особливості побудови цієї пам'ятки права.

Нормативно-правовим актом, у змісті якого частково знайшли відображення норми конституційного права, став Nihil Novi, прийнятий навесні 1505 р. на Радомському Сеймі, який в науковій літературі отримав назву Регламенту. Текст даного документу вирішував три питання: 1) правовий статус шляхти; 2) політична форма правління королівства польського; 3) обмеження прав правителя держави. Так, згідно з цим нормативно-правовим актом, шляхта отримувала привілейоване становище, перевагу між іншими соціальними групами та ставала закритою кастою.

На основі Nihil Novi було створено нормативно-правовий акт – Артикули короля Генріха Валуа, який присвячувався питанням конституційного устрою держави. Чинниками прийняття документа стали відсутність у країні легітимного правителя, а також забезпечення незалежності держави та правового порядку. Верхівка польської шляхти вирішила запропонувати королівський престол французькому принцу

Генріху Валуа, який бажав встановити чіткі повноваження між польською шляхтою та королівською владою. З точки зору науки конституційного права, Артикули Генріха мали всі ознаки конституції, визначали принципи взаємодії правителя та парламенту, свободи совісті та віросповідання, а найвищим благом визнавалися незалежність держави, її безпека, внутрішній мир, справедливість та правовий порядок. Розгляд змісту Артикулів показує, що документ складався з 21 пункту, до яких входила преамбула, основна частини, заключні положення.

Згідно з проведеними розрахунками найбільша увага – 17% від загальної кількості матеріалу надавалась порядку роботи Сейму, що свідчить про виключне значення, яке приділяли король та шляхта цьому питанню. В преамбулі містилися права і обов'язки правителя та населення, а також необхідність підтвердження королем раніше даних привілеїв. У документі перераховувались князівства та землі, які входили до складу Речі Посполитої: Наддніпрянщина, Поділля, Полісся, Волинь, а в інших частинах тексту документа є згадка про Київ.

На підставі Артикулів Генріха Валуа було прийнято документ Pacta conventa, що був різновидом договору між «польським народом», тобто шляхтою Речі Посполитої та новообраним королем за умови його «вільного обрання». Документ юридично закріплював обов'язок нового короля поважати закони Речі Посполитої та визначав обов'язки у сферах міжнародних відносин, податків, збройних сил, державного боргу тощо.

Історичні, політичні та правові фактори прийняття Конституції Польщі 3 травня 1791 р. показує, що в грудні 1790 р. у Речі Посполитій відбулися вибори, за результатами яких король Станіслав Август Понятовський сформував парламентську більшість та прийняв рішення про підготовку основного закону. У 1772 р. значна територія країни була фактично поділена між Австрією, Пруссією та Росією, що отримало назву Першого розділу Польщі. Однак, польське суспільство не погоджувалося на таке знищення держави і готувалося до процесу відродження Речі Посполитої.

Текст Конституції готувався Ігнацієм Потоцьким, депутатом Сейму Олександром Ліновським, маршалом конфедерації Станіславом Малаховським, священиком Гуго Коллонтаєм та італійцем Сципіоном Піатолі. Підготовлений комісією проєкт, запропонований на початку

березня 1791 р. отримав назву «Реформа Конституції», а у кінцевому варіанті – «Закон про владу».

Прийняттю Конституції передували Декрет Установчих зборів від 11 серпня 1789 р. «Про знищення феодальних прав та привілеїв», Постанова Національних зборів від 23 червня 1789 р. «Про недоторканість депутатів», Закон від 21 жовтня 1789 р. «Про стан облоги», Закон від 13 квітня 1791 р. «Стосовно повернення селянами захоплених раніше феодальних угідь», Закон від 24 березня 1791 р. «Про обласні ради», Закон від 18 квітня 1791 р. «Про міста» та ін.

Прийняття Конституції почалося 1 травня 1791 р., оприлюдненням документу у палаці Радзівілів (палац Президента), після чого документ було ратифіковано 3 травня 1791 р., Сеймом, який увійшов до історії як чотирьохлітній або великий. На зміст Конституції вплинули традиції польського конституціоналізму, доктрини Жан-Жак Руссо – про народний суверенітет, теорія розподілу влади Ш. Л. Монтеск'є, концепція невідчужуваних прав Джорджа Локка та ідеї інших мислителів.

Конституція складалася зі вступу та 11 розділів, загальною кількістю матеріалу 21 132 знаків. Найбільшу кількість знаків містив розділ – «Король. Виконавча влада» – 7401, що становить 35,1% від загального обсягу документа, на другому місці – розділ «Сейм та законодавча влада» – 3385 зн., що становить 16,1% від загального обсягу документа, на третьому місці – розділ «Шляхта. Землевласники» – 1876 зн., що становить 8,8% від загального обсягу документа, тобто пріоритетним напрямком документа є питання повноважень короля та органів виконавчої влади.

Конституція встановлювала засади державного устрою, принципи організації державної влади, права станів, місцевого самоврядування та судової системи. Основною ідеєю Конституції 3 травня було встановлення компромісу між конституційною монархією і республікою з одночасною регламентацією порядку успадкування трону та ліквідацією принципів liberum veto.

Польська конституція 3 травня 1791 року встановила наступні нововведення в механізмі державної влади: принцип контрасигнації; принцип конституційної відповідальності міністрів та інших членів виконавчої влади; принцип контролю. У Конституції було визначено модель Сейму як двопалатного парламенту, а також порядок засідань

Сейму, правотворча процедура, голосування законопроектів, прийняття рішень.

Іншим нововведенням Конституції були положення стосовно того, що королівські міста визнаються вільними містами, губернатори та провінційна влада підпорядковується лише наказам короля, а окремий розділ закону було присвячено вибору суддів та призначенню міських чиновників, їх повноваженням та правам.

Вплив Конституції Польщі 1791 р. на розвиток конституціоналізму мало велике значення цього акта на процес розвитку конституційного права. Конституція 3 травня 1791 р. становила програму, політичний маніфест та встановлювала засади формування демократичних цінностей. Тому текст Основного Закону дуже скоро став відомим у багатьох європейських столицях. Важливу роль у розповсюдженні цього документа відіграли різні закордонні видання, які іноземними мовами викладали текст Конституції Польщі 1791 р. Протягом першого року після її прийняття Конституція 3 травня перевидавалася приблизно 14 разів накладами близько 20-30 тис. примірників, а в Російській імперії було здійснено переклад тексту лише у 1885 р. Прийняття Конституції 1791 р. вплинуло: 1) на суспільно-політичну ситуацію в Європі; 2) на зовнішню політику Росії, Австрії та Пруссії; 3) на процес розвитку конституціоналізму.

По-перше, після прийняття Конституції 1791 р. по території Європи прокотилася хвиля народних виступів на її підтримку, в ній вбачали модель зміни політичної та соціальної системи, знищення абсолютизму та перехід до конституційної форми правління. По-друге, прийняття Конституції 1791 р. викликало незадоволення правителів Австрії, Пруссії та Росії, з яких найбільшу агресивність проявила Російська імперія. По-третє, положення Конституції суттєво вплинули на подальший розвиток конституційної науки через те, що в ній знайшли відображення практичні шляхи реалізації таких положень як верховенство права, верховенство конституції, поділ влади, релігійна толерантність, рівність громадян, державна єдність, загальне благо, парламентаризм, монархічна форма правління, самоврядування.

Для Речі Посполитої важливе значення мало скасування права liberum veto, яке століттями паралізувало внутрішню політику, коли через окремих шляхтичів можна було заблокувати одним голосом будь-які

рішення Сейму. Для конституційного права важливе значення мали положення стосовно дуалізму держави, що на перспективу повинно було сприяти національному відродженню, незалежності держави, її демократичним засадам.

Інтерес викликає та обставина, що для українців, які складали майже третину населення Речі Посполитої, в основному законі навіть не передбачалося надання будь-яких прав на автономію. Конституційна модель 1791 р. включала в себе створення спеціальної вищої управлінської структури – Варти Національних Прав, що складалася з короля, примаса та п'яти міністрів, яка повинна була здійснювати загальне керівництво країни більш ефективним. З точки зору конституційної науки, особлива увага приділялася тому, що мешканці міст мали такі ж самі права як шляхта, свободи й права гарантувалися селянам, якими мала опікуватися держава, а повноваження магнатів значно зменшувалося.

Однією з ключових проблем конституціоналізму було закріплення в основному законі норм щодо місцевого самоврядування, яке згідно з Конституцією 1791 р., зміцнювалося і вдосконалювалося. Органи місцевого самоврядування згадувалися в положеннях про сеймики та королівські міста, які мали право обирати своїх голів та представників. В цілому цей комплекс реформ повинен був перетворити Річ Посполиту на одну з найдемократичніших на той історичний момент держав Європи. Тому зміст Основного Закону 1791 р., незважаючи на деякі недоліки, за своїм змістом та юридичною природою визнається як конституція в науковому розумінні цього терміну.

Ідеї свободи, рівності, демократії, народного суверенітету та розподілу влади, які знайшли свою реалізацію в Конституції 1971 р., було закріплено у програмних документах більшості різних польських громадських організацій, політичних рухів та партій протягом всього XIX та поч. XX століть. Прагнення до свободи, відродження польської держави, початки якого були зафіксовані в «Конституції 3-го травня», вплинули на спрямованість та ідейні засади учасників Листопадового (1830-1831 рр.), Краківського (1846 р.), Січневого (1863-1864 рр.) повстань.

Список використаних джерел:

1. Бисага Ю. М., Бєлов Д. М. Політико-правовий аналіз змісту конституції. *Форум Права*. 2008. №3.

2. Гронский А. Польская конституция 1791 г. и отражение в ней этноконфессиональной проблематики. URL: https://zapadrus.su/slavm/ispubsm/1783-polskaya-konstitutsiya-1791-g-i-otrazhenie-v-nej-etnokonfessionalnoj-problematiki.html

3. Загорулько О. А. Ustawa rządowa 1791 р.: до питання про політико-правове значення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2018. Вип. 48. Том 1.

4. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі : від найдавніших часів до наших днів. Львів : Вид-во Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002.

5. Ковальски Е. Конституционализм в Польше: постановка проблемы. *Юридическая мысль*. 2008. № 4.

6. Конституции государств Европы. В 3-х томах. Т. 1 / Под общ. ред.: Окуньков Л. А. М.: Норма, 2001.

7. Копиленко О. Л., Кіндюк Б. В. Теоретичні засади використання кількісних показників у дослідженнях пам’яток права. *Юридична Україна*. 2016. № 7-8.

8. Патлачук В. Н. Польський конституціоналізм: історико-правовий дискурс. Дис. – Національна академія внутрішніх справ, Харків, 2021.

THE PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE LIABILITY

Zvarych Roksolana
Third-Year Law Student, Ivan Franko National University of Lviv

Науковий керівник: Natalia Hrynya, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv

Internet address of the article on the web-site:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3409

The institution of administrative liability is based on the democratic principles of influence on people who have committed illegal, culpable (intentional or negligent) actions or inactions that encroach on state or public order, property, rights and freedoms of citizens, on the established management procedure, administrative offences (misdemeanours) for which administrative liability is established by the law.

In view of the provisions of Part 1 of paragraph 22 of Article 92 of the Constitution of Ukraine, administrative responsibility is mostly understood as the application of administrative penalties to violators of generally binding business rules and other areas, which entails severe financial or moral consequences for these people [1]. Being an independent type of legal responsibility, administrative liability is based on the general principles of legal responsibility, which make up a single complex of interrelated and mutually conditioned provisions. Therefore, the principles of administrative liability are fundamental ideas established by the norms of administrative law, which reflect the essence, purpose and content of administrative-legal responsibility, the regularities of its development and implementation [2, C. 544].

The principles of administrative responsibility include: rule of law, legality, expediency, reasonableness, inevitability, timeliness, justice, humanism, individualization of punishment, appropriateness of guilt and

punishment. Recognition of the rule of law as an administrative principle means that the laws of the state, as well as their application, must correspond to the law as a measure of general and equal freedom and justice for all. In addition, laws should limit the arbitrariness of individuals, legal entities, and the state for the common good.

The principle of the rule of law means that the freedom of citizens must be ensured by such a legal order, when no one is forced to do something not prescribed by the law, and a person, his/her rights and freedoms are recognized as the highest value [3, C. 67].

In one of its decisions dated December 22, 2010, the Constitutional Court of Ukraine noted that administrative responsibility in Ukraine and the procedure for bringing to administrative responsibility are based on constitutional principles and legal presumptions, which are conditioned by the recognition and operation of the principle of the rule of law in Ukraine. The Constitution of Ukraine has the highest legal force; laws and other normative legal acts are adopted on the basis of the Constitution of Ukraine and must comply with it [4].

The main principle of administrative responsibility, like any other type of legal responsibility, is the principle of legality. The essence of the principle of legality in relation to administrative responsibility is that, firstly, prosecution can be carried out exclusively by the relevant bodies, which are given these powers by law. Secondly, the procedure for bringing to administrative responsibility should be regulated by relevant regulatory and legal acts. And, thirdly, bringing to administrative responsibility should take place on the grounds provided by law [5, C. 71].

The principle of expediency is that the application of measures of administrative responsibility should be expedient in a specific case. So, for example, due to the insignificance of the act, a warning may be applied to a person, instead of the sanction prescribed by the law. Under Article 22 of the Code of Ukraine on Administrative Offences, the body (official) authorized to consider the case, if the administrative offence is insignificant, may release the offender from administrative liability and limit himself to a verbal remark [6].

The principle of the inevitability of administrative responsibility is to ensure the effectiveness of administrative law, the effectiveness of its influence on administrative-legal relations and their subjects. The main content of this

principle is revealed in the fact that any offence must be detected in a time manner, the subject guilty of its commission must be established and held accountable in accordance with the law. The principle of timeliness of administrative responsibility establishes the rule of bringing the offender to administrative responsibility within the statutory limitation period, i.e. for such a period of time as is sufficient from the point of view of common sense for liability to arise, remote from the fact of the offence.

Article 38 of the Code of Ukraine on Administrative Offences regulates the statute of limitations for bringing a person to administrative responsibility. In particular, it states that an administrative fine can be imposed no later than two months after the day the offence was discovered [6]. The principle of justice of administrative responsibility means that the establishment of administrative responsibility should be fair and meet all the ideas (criteria) of justice as a moral and legal category. Under Article 58 of the Constitution of Ukraine, laws and other normative legal acts do not have retroactive effect in time, except when they mitigate or cancel the responsibility of a person. This principle also means that no one can be brought twice to the same type of administrative responsibility for the same offence (Art. 61 of the Constitution of Ukraine) [1].

The principle of individualization of administrative responsibility requires responsibility between the measure of influence on the chosen offender and the degree of public safety of administrative proceedings. The legal regulation of this principle is determined by the provisions of Part 2 of Art. 33 of the Code of Ukraine on Administrative Offences: "when imposing an administrative penalty, the nature of the proceedings, the identity of the violator, the degree of his guilt, property status, mitigating and aggravating circumstances are taken into account"[6].

Last, but not least, it is the principle of correspondence of guilt and punishment. This principle requires mandatory consideration of all the circumstances of the committed illegal act and directly of the person who committed it, in order to determine the type of measure of administrative penalty. The legislator, giving an alternative to the types of penalty, establishes its kind of minimum and maximum, which makes it possible to determine the amount of penalty, taking into account all the circumstances of the case.

Summing up, the above-mentioned principles are important indicators of the effectiveness of implementing the norms of administrative law in Ukraine.

Since the principles of administrative liability are ideas and the most important provisions, they are an expression of the objective needs of a person and society, contribute to the improvement of the legal culture of citizens and, in a generalized form, express not only the nature of administrative law, but also determine the direction and the most essential features of the regulation of the activities of state authorities in relation to observance of individual rights.

References:

1. Конституція України: Закон України від 28. 06. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996 – № 30. – ст.141 (зі змінами) // [Електронний ресурс]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Адміністративне право України: [підручник] / За ред. Ю. П. Битяка. – Х., 2007. – 544 с.
3. Мельник Р. С. Загальне адміністративне право: навч. посіб. / Р. С. Мельник, В. М. Бевзенко ; за заг. ред. Р. С. Мельника. – К. : Ваіте, 2014. – Ст. 67-68 URL: https://www.osce.org/files/f/documents/d/c/358156.pdf
4. Рішення КСУ у справі про призначення судом більш м‘якого покарання) від 2 листопада 2004 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text
5. Гришина Н. В. Законність та індивідуалізація як основоположні принципи адміністративної відповідальності // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2016. – №21. – С. 70-72
6. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005 – № 35 – 36, № 37. – ст. 446 (зі змінами та доповненнями) //[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ

Невара Лілія Михайлівна
кандидат юридичних наук, доцент, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

Гарбар Світлана Анатоліївна
студентка, спеціальність «Міжнародне право», Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3416

Перший запуск безпілотного повітряного судна відбувся у 1922 р. з американського авіаносця HMS Argus, але практичне застосування безпілотного літального апарату (далі – БПЛА) відбувається впродовж останніх 70 років. Першими це робили Військово-повітряні сили (ВПС) США в 1940-х рр. з метою розвідки, але ефективність їхніх БПЛА була низькою через суттєві недоліки їхніх систем управління. Поступово БПЛА стали складними механізмами, що використовуються для багатьох цілей, зокрема спостереження за тими чи іншими територіями, висвітлення подій ЗМІ, картографування, реклама, туризм тощо [9, с. 2, 5].

БПЛА, основою роботи яких є новітні розробки у сфері авіаційних та космічних технологій, можуть відкрити нові і розширити наявні можливості цивільних (комерційних) видів їхнього застосування, підвищити рівень безпеки польотів та ефективності діяльності всієї цивільної авіації [11, с 7].

Основним міжнародно-правовим «рамковим» документом, який регулює використання БПЛА є Конвенція про міжнародну цивільну авіацію (Чиказька Конвенція), підписана у 1944 році. Вона регламентує міжнародні польоти цивільних повітряних суден у міжнародному і суверенному національному повітряному просторах задля забезпечення їхньої ефективності і безпеки.

Аналіз Конвенції дає можливість зазначити, що в статті 8 йдеться мова про заборону польотів БПЛА над територією договірної держави, окрім як за спеціальним дозволом цієї держави. Крім того, у цій Конвенції

говориться про те, що БПЛА повинен використовуватись в повітряних коридорах так, щоб усунути небезпеку для цивільних суден. Крім цих спеціальних норм до БПЛА застосовуються ті, що містяться у ст. 3 Чиказької конвенції про здійснення польотів над територією держави лише за її дозволом, у ст. 12 про обов'язковість правил польотів і маневрування повітряних суден, що діють на території держави, у ст. 29 про документацію щодо повітряних суден, ст. 31 про посвідчення про придатність до польотів повітряних суден, зайнятих в міжнародній навігації, а також ст. 32 і ст. 33 про умови визнання посвідчень кваліфікації та свідоцтв [1].

У Додатках до Конвенції зазначено стандарти та правила для ліцензування пілотів, операцій та льотної придатності повітряних суден. Відповідні зміни до Додатка 2 «Правила польотів» і Додатка 7 «Національні і реєстраційні знаки повітряних суден» до Чиказької конвенції 1944 р. були внесені у 2012 р. Так, у Додатку 2 зазначено, що дистанційно пілотовані повітряні судна (ДППС) експлуатуються таким чином, щоб звести до мінімуму небезпеку для осіб, майна та інших повітряних суден. Зміст цієї норми розкривається в Доповненні 4 «Дистанційно пілотовані авіаційні системи» (ДПАС) до Додатка 2. Для участі ДПАС в міжнародній аеронавігації та здійснення міжнародного польоту дистанційного пілотованого повітряного судна необхідно належний дозвіл з боку держави, з території якої здійснюється зліт ДППС і держави, на території якої цей політ виконуватиметься. Політ над відкритим морем вимагає узгодження з відповідним органом управління повітряним рухом. ДПАС експлуатуються згідно з умовами, визначеними державою реєстрації, державою експлуатанта і державою(ами), де буде виконуватися політ (Додатка 2) [2].

Наступним великим кроком у правовому врегулюванні використання БПЛА була попередня нарада ICAO з регулювання польотів БПЛА, яка відбулася у 2006 р. На цій нараді вирішувалась роль ICAO в розробці нормативної бази для БПЛА. Учасниками цієї наради було вирішено, що лише частина вимог до використання БПЛА будуть мати статус Стандартів і Рекомендованої практики (SARPS) ICAO [10].

Натомість використання БПЛА немає правового забезпечення у багатьох державах. Для того, щоб використання БПЛА було безпечне та раціональне, деякі держави вже створили або створюють свою

нормативно-правову базу. Але майже у кожній з них власник повинен мати регістрацію на використання БПЛА, а пілот – свідоцтво про право на використання. Правила використання БПЛА часто залежать від типу самого пристрою, адже для різних видів БПЛА розроблені різні правові норми. На даний час не в усіх державах повністю упорядкована нормативно-правова база використання БПЛА, але держави продовжують її розвивати та удосконалювати.

За класифікацією ICAO виділяє два види БПЛА: 1) ті, що повністю дистанційно управляється з іншого місця (з землі, борту іншого повітряного судна, космосу); 2) ті, що запрограмовані та повністю автономні. Ця класифікація безпосередньо впливає на режим використання БПЛА.

Використання БПЛА в Україні на законодавчому рівні врегульовано Повітряним кодексом України від 2011 р. Саме Повітряний кодекс України 2011 р. у п. 23 ч. 1 ст. 1 визначає, що безпілотне повітряне судно – це «повітряне судно, призначене для виконання польоту без пілота на борту, керування і контроль за яким здійснюють за допомогою спеціальної станції керування, розташованої поза повітряним судном». Нормами ст. 39 Повітряного кодексу України 2011 р. і п. 2.15 Правил реєстрації цивільних повітряних суден в Україні 2012 р. встановлена вимога реєстрації БПЛА в Державному реєстрі цивільних повітряних суден України. Виключення встановлені для тих БПЛА, максимальна злітна вага яких не перевищує 20 кілограмів і які використовуються для розваг та спортивної діяльності [5]. Міжнародні польоти іноземних безпілотних цивільних повітряних суден виконуються на підставі спеціального дозволу уповноваженого органу з питань цивільної авіації, що видається за погодженням з Міністерством оборони України в порядку, встановленому авіаційними правилами України це зазначено в ч. 5 ст. 46 Повітряного кодексу України 2011 р. [6].

Державна авіаційна служба України у 2017 р. розробила Концепцію регулювання використання безпілотних повітряних суден. Згідно з нею БПЛА поділені на дуже малі (вагою до 0,25 кг), малі (від 0,25 до 20 кг), середні (від 20 до 150 кг) і великі (від 150 кг і важче), що впливає на обмеження їх використання. Концепція визначає вимоги до використання БПЛА лише в умовах прямого візуального контакту дистанційного пілота або візуального спостерігача без допомоги інших пристроїв;

забороняється виконувати польоти у 8-кілометровому периметрі аеропорту, а також у заборонених зонах; усі польоти БПЛА не повинні виконуватись над людьми, окрім дистанційного пілота або візуального спостерігача; дистанційний пілот може одночасно керувати тільки одним БПЛА; при використанні БПЛА необхідно проводити передпольотний технічний огляд дистанційним пілотом і тд. [3]. Для управління такою технікою пілот повинен мати посвідчення, яке надає право керувати даним безпілотним апаратом. Концепція передбачає й медичну сертифікацію персоналу, який буде здійснювати льотну експлуатацію безпілотного повітряного судна [8].

БПЛА, що використовуються на великих висотах потребують спеціального дозволу для запобігання порушення узгоджених маршрутів літаків та інших повітряних суден. Натомість, БПЛА, які важать менше 20 кг, не потребують дозволу на польоти від державних органів. Більш того, немає обмежень на використання БПЛА в містах для особистих потреб, окрім як у стратегічно важливих для держави зонах з обмеженим доступом [4].

Отже, можна зробити висновок, що основним міжнародно-правовим «рамковим» документом, який регулює використання БПЛА є Конвенція про міжнародну цивільну авіацію (Чиказька Конвенція), підписана у 1944 році та Додатки до неї. Також ICAO бере активну участь у сприянні розробці Стандартів і Рекомендованої практики для безпілотної авіації. В Україні нормативно-правову базу щодо врегулювання використання БПЛА складають Повітряний кодекс України 2011 р. і Додатки до нього, Концепція регулювання використання безпілотних повітряних суден та інші нормативно-правові акти розроблені Державною авіаційною службою України. Потрібно зазначити, що з точки зору законодавчого процесу міжнародні, національні закони та галузеві нормативні акти все ще є неповними і потребують удосконалення, проте правова база щодо використання БПЛА розвивається з кожним роком.

Література:

1. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_038#Text.

2. Опис додатків до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. [Електронний ресурс] // Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО). – 2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_655#Text.
3. Повітряний кодекс України : Закон України від 19 травня 2011 року № 3393-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/3393-17.
4. Про затвердження Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України» [Електронний ресурс] // Державна авіаційна служба України, Міністерство оборони України. 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18#Text.
5. Про затвердження Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України»: Наказ Державіаслужби України та Міністерства Оборони України від 01 травня 2018 р. № 430/210. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18.
6. Про затвердження Авіаційних правил України, Частина 47 «Правила реєстрації цивільних повітряних суден в Україні»: наказ Міністерства інфраструктури України від 25.10.2012 р. № 636/Офіційний вісник України. 2012. № 93. 330 с.
7. Про затвердження Положення про використання повітряного простору України : Постанова Кабінету міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/954-2017-%D0%BF.
8. Юринець Ю. Л. Правовий статус безпілотних літальних апаратів / Ю. Л. Юринець, І. І. Романович // АЕРО – 2017. Повітряне і космічне право: [Матеріали Всеукраїнської конференції молодих учених і студентів, м. Київ, Національний авіаційний університет, 23 листопада 2017 р.] Том 1. Тернопіль: Вектор. С. 173-175.
9. Arjomandi M. Classification of Unmanned Aerial Vehicles. Adelaide University. Mech Eng 3016. Aeronautical Engineering. 2007. 48 p.
10. Manual on remotely piloted aircraft systems (RPAS) / Doc. 10019/AN 507. 1-ed. – Canada, Montreal: ICAO, 2015. 190 p.
11. Manual on Remotely Piloted Aircraft Systems (RPAS). First Edition. International Civil Aviation Organization. 2015. Doc. 10019. 166 p.

ВПЛИВ ВІЙНИ ЯК ФОРС-МАЖОРНОЇ ОБСТАВИНИ НА ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ

Криган Еліна Романівна
студентка, Київський національний
університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: Хоменко Михайло Михайлович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права, Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3415

Із початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України у суспільства виникає багато проблем, у тому числі пов'язаних із регулюванням цивільних відносин. Війна в Україні стала однією із найбільших геополітичних криз після Другої світової війни. У зв'язку із прийняттям 24 лютого 2022 року Указу Президента «Про введення воєнного стану в Україні», постає питання щодо виконання договорів в умовах форс-мажорної обставини [1].

Договірне право виходить із принципу суворої відповідальності за невиконання договірних зобов'язань. За винятком тих випадків, коли зобов'язання полягає в наданні особистих послуг та коли презумпція полягає в тому, що особа зобов'язується лише проявляти розумну обережність під час виконання своїх обов'язків за контрактом, недосягнення мети порушує умови договору та зумовлює обов'язок відшкодувати збитки [2]. Концепція форс-мажорних обставин є усталеною у низці зарубіжних правопорядків, зокрема у Франції, що звільняє від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язання.

Цивільний кодекс України визначає непереборну силу як надзвичайну або невідворотну подію, яка є однією із умов розірвання договорів. У разі неможливості виконання зобов'язання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає, зобов'язання припиняється. Згідно з нормами ст. 617 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Не вважається випадком, зокрема, недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку товарів, потрібних для виконання зобов'язання, відсутність у боржника необхідних коштів [3].

При визначенні цього поняття українські науковці, зокрема Д. Кононенко, посилаються на Принципи міжнародних комерційних контрактів, які передбачають, що сторона звільняється від відповідальності за невиконання, якщо вона доведе, що невиконання було викликане перешкодою поза її контролем і що від неї нерозумно було очікувати прийняття цієї перешкоди під час укладення договору або уникнення чи подолання цієї перешкоди чи її наслідків [4].

О. Мельник, у свою чергу, вказує на норми Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», які надають невичерпний перелік форс-мажорних обставин. До них належать загроза війни та збройний конфлікт [5]. Науковець зазначає про процедурну нечіткість такого поняття в українському законодавстві і підкреслює необхідність визначення сторонами договору таких умов.

Цікавою є практика українських судів з цього приводу, яка є досить новою. Наприклад, у справі №344/7210/22 Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області ухвалив рішення, у якому було визначено чотири ознаки надзвичайної події.

По-перше, має надзвичайний характер, тобто самого існування війни недостатньо для уникнення відповідальності за невиконання договірного зобов'язання. Сторонам необхідно довести яким чином подія вплинула на їхні обов'язки. По-друге, є непередбачуваною. Це означає, що, наприклад, замовляючи матеріали для будівництва в Україні зі спливом декількох місяців війни, є підстави вважати дане рішення контрагента сферою його впливу. По-третє, є невідворотною, тобто це неминучість події і її наслідків. По-четверте, є причинно-наслідковий

зв'язок між обставиною та неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань.

Суд також звертає увагу, що збройний конфлікт, війна дійсно можуть бути обставинами непереборної сили, але тільки в тому випадку, коли вони відповідають всім чотирьом наведеним ознакам [6]. На форс-мажор можна покладатися лише до тих пір, поки неможливо виконати зобов'язання. Якщо, наприклад, доставка товару з України знову стане можливою, зобов'язання особи виконувати договір продовжується.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що цивільне законодавство України, презюмує принцип захисту прав кредитора і вини боржника, звертаючи увагу на форс-мажор як виняток звільнення зобов'язаної сторони від відповідальності. В умовах війни, національні суди застосовують наведені правила, що забезпечують захист майнових інтересів управомочених осіб і запобігають виникненню негативних наслідків для кредитора. Оскільки не всі регіони держави зазнають бомбардування та знаходяться під тимчасовою окупацією агресора, таке регулювання є актуальним і необхідним.

Література:

1. "Про введення воєнного стану" : Указ від 24.02.2022 р. № №64. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.
2. Eyre v. Meadsay [1986] 1 All E.R. 488; *Thake v. Maurice* [1986] Q.B. 644; *George Hawkins v. Chrysler* (UK) *Ltd. & Burne Associates* (1986) 38 Build.L.R. 36, 50.
3. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 10 жовт. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
4. Кононенко Д. Ф. Санкційні і форс-мажорні застереження в договірних умовах та їх інтерпретація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Т. 2, № 4 (29). С. 60-65.
5. Мельник О. Поняття "форс-мажор" у цивільному праві України. *Трибуна молодого вченого*. 2016. Т. 1. С. 206-209.
6. Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 03.10.2022 р. у справі № 344/7210/22.

ПИТАННЯ ЕТИКИ ТА ДЕОНТОЛОГІЇ У ПРАКТИЦІ СУДОВО-МЕДИЧНОГО ЕКСПЕРТА

Білецька Ганна Андріївна
кандидат медичних наук, Харківський національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3418

Лікарська деонтологія в широкому сенсі – це вчення про поведінку, взаємовідносини та дії лікаря щодо охорони психіки хворого, його близьких та оточуючих людей, правильну організацію лікувального процесу та повне використання усіх можливостей для спасіння здоров’я та життя хворого. Положення лікарської деонтології (норми, заборони, критерії та оцінки) приписуються лікарю в імперативному порядку [1, 2].

Діяльність лікаря в будь-якій державі регламентується законодавством, тобто правовими нормами з одного боку і лікарської деонтологією – з іншого.

Законодавством повинна бути передбачена чітка система попередження злочинів і неминучість покарання при їх вчиненні; деонтологія забезпечує поліпшення результатів лікувально-профілактичної діяльності лікарів і медичних установ в цілому, базуючись на мудрості лікування і організаційних принципах [2, 3].

Медична деонтологія включає в себе: питання дотримання лікарської таємниці, заходи відповідальності за життя та здоров'я хворих, евтаназії, а також неминучої смерті пацієнта, проблеми взаємин у медичному співтоваристві, з хворими та їх родичами, правила щодо інтимних зв'язків між лікарем і пацієнтом, розроблені Комітетом з етичних і правових питань при Американської медичної асоціації [2, 4].

Лікарська деонтологія єдина для всіх медичних працівників. Разом з тим особливості професійної діяльності лікарів різних спеціальностей передбачають різні підходи в реалізації деонтологічних положень.

У правовій практиці виникають різноманітні питання, що стосуються злочинів проти життя, здоров'я, честі, гідності, статевої недоторканності та свободи людини. У Кримінального кодексу України [3] на одному з перших місць знаходяться злочини проти особистості.

Розслідування даних злочинів тісно пов'язане з проведенням судово-медичної експертизи, яка в більшій мірі стосується живої людини з різних приводів. Сюди, насамперед, слід віднести визначення шкоди здоров'ю та рішення супутніх питань (давність нанесення, знаряддя травматизації, механізм нанесення та ін.); визначення розмірів стійкої втрати загальної та професійної працездатності; визначення стану здоров'я, штучних хвороб, симуляції й агравації; експертизу при зґвалтуванні, розпусних статевих діях, насильницьких діях сексуального характеру; зараження венеричною хворобою, СНІДом; визначення деяких статевих станів (істинної статі, продуктивної здатності, вагітності, колишніх пологів, аборту та ін.); визначення віку, тотожності особи та інші питання, що виникають у процесі розслідування або судового розгляду.

Судово-медичний експерт, який проводить експертизу – це перш за все лікар, тому дотримання всіх принципів і вимог медичної деонтології є для нього обов'язковим. Разом з тим, специфіка професійної діяльності судово-медичних експертів визначає ряд особливостей деонтології, притаманних цій спеціальності.

Амбулаторний прийом, і особливо бесіда з потерпілим, вимагає ретельного дотримання наступних норм медичної етики: чуйність, уважність і тактовність по відношенню до кожної людини, незалежно від суті справи. При бесіді пацієнта з лікарем важливу роль відіграє і матеріальне оточення: меблі, освітлення, оформлення кабінету, зовнішній вигляд лікаря.

Екстравагантний, з великою кількістю прикрас або неохайний одяг (брудний халат або фартух) – викликає реакцію відчуження у пацієнта. Не викликає довіри у пацієнта або його близьких лікар, який під час бесіди з ним постійно пише або говорить по телефону. Завалений

паперами стіл лікаря може викликати підозру у низькій кваліфікації та постійну чорнову роботу, а порожній стіл – наводить на думку про неробство. Неприпустимо висловлювати власне ставлення до особистості засвідчуваних за тих чи інших обставин отримання ушкоджень. Оглянутий вже переніс моральну та фізичну травму і як людина він очікує проявів співчуття та розуміння до себе, являє судово-медичного експерта як особу, що діє у відповідності з законом в інтересах правосуддя.

Не можна, наприклад, висловлювати своє ставлення до пацієнта, до почутої обставині, проявляти різного роду емоції та давати поради, що стосуються ведення справи. Слід не тільки проявляти граничну увагу та витримку, а й демонструвати їх. У процесі спілкування з підекспертним, лікар повинен вміти направляти бесіду в потрібне русло: на початку бесіди дозволити пацієнтові вільно викладати свої проблеми, що дасть можливість зорієнтуватися в його психологічному статусі, а потім перейти до конкретних питань, що стосуються його стану. При бесіді з підекспертним необхідно проявляти спокій, толерантність, не обурюватися скупістю відповідей або багатослівністю, не чіплятися та сміятися над невдалими або неписьменними формулюваннями скарг та відповідей на поставлені запитання.

Питання, що ставляться, не повинні містити спеціальних медичних термінів, іноземних слів, а повинні бути продумані і складені з загальнозрозумілих виразів і понять. Задавати можна тільки ті питання, що стосуються з'ясування необхідних відомостей. Лікар-експерт не повинен навідними питаннями підказувати підекспертному скарги та їх характер. Не можна, наприклад, таким чином формулювати запитання: «Чи не має у Вас головного болю або болю в животі? Не втрачали Ви свідомість, чи не було нападів судом?». Це може нерідко викликати помилкову позитивну відповідь з бажання «прикрасити й посилити» висновок. Тому краще всього використовувати більш прості питання: «Що Вас турбує?».

Експерт повинен бути максимально тактовним, уникати зайвих питань, які торкаються особистої й інтимної сторони життя потерпілих, уникати висловлювань, які можуть призвести до ятрогенії. Особливо уважного ставлення потребують діти та неповнолітні. При всьому цьому треба завжди пам'ятати, що огляд проводиться лікарем, який у процесі огляду може давати підекспертному чіткі лікарські поради,

рекомендувати звернутися до відповідного спеціаліста або направити його на лікування. Психіатр Балінт писав, що «ліками, якими найчастіше користуються в повсякденній практиці, є сам лікар ... важлива та манера, з якою лікар прописує їх хворому і навіть та атмосфера, в якій ліки призначаються та приймаються» [5].

Експерт зобов'язаний дотримуватися лікарської таємниці, тим більше, що це узгоджується з вимогою закону (Кримінальний кодекс України, ст. 145). Інформація про факт звернення за медичною допомогою, стан здоров'я громадянина, діагноз його захворювання й інші відомості, отримані при його обстеженні та лікуванні, складають лікарську таємницю [4]. Громадянину повинна бути підтверджена гарантія конфіденційності переданих їм відомостей. Не допускається розголошення відомостей, що становлять лікарську таємницю, особами, яким вони стали відомі при навчанні, виконанні професійних, службових та інших обов'язків, крім встановлених законодавством випадків [2].

Коли судово-медичний експерт проводить дослідження мертвого тіла , то він повинен пам'ятати про те, що труп – це не тільки об'єкт експертного дослідження, а в недавньому часі – жива людина, у нього є близькі, які переживають його втрату. У зв'язку з цим слід уникати зайвого травмування мертвого тіла, необхідно, наскільки це можливо, після дослідження трупа надати йому належний для ритуальних заходів вигляд. При спілкуванні з близькими покійного експерт повинен бути співчутливим і доброзичливим, уникати додаткового психічного травмування співрозмовників. Їм слід повідомляти тільки необхідну об'єктивну та достовірну інформацію, яка не складає слідчої таємниці.

При дослідженні трупів осіб, що вмерли у стаціонарах, вирішується питання про адекватність медичної допомоги, допущених помилках при проведенні медичних маніпуляцій, своєчасності діагностики та і лікувальних процедур, повноти лікування. У випадках, коли йдеться про лікарські помилки або дефектах медичної допомоги, експерт не може висловлювати своє судження про правильність чи дефектності лікарської допомоги – це вирішується колегіально експертами та лікарями-фахівцями високої кваліфікації. При проведенні такого роду дослідження судово-медичний експерт розробляє комплекс питань, пов'язаних із законодавчими проблемами регламентації прав, обов'язків

і відповідальності медичних працівників у процесі виконання ними професійних обов'язків.

Таким чином, майже кожен висновок експерта, що є доказом у кримінальних і цивільних справах, тягне за собою важливі соціальні наслідки, що накладає на експерта високу професійну та моральну відповідальність.

Література:

1. Билибин Д. Ф. Горизонты деонтологии. Вести. АМН СССР. 1979. № 5. С. 35-40.
2. Грандо, А. А. Врачебная этика и медицинская деонтология: Учеб. пос. для мед. ин-тов. 2-е изд., перераб. и доп. Киев: Высш. шк., 1988. 186 с.
3. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення 20.10.2022).
4. Элштейн Н. В. Медицина и время. Таллин: Валгус, 1999. 350 с.
5. Сук И. С. Врачебная тайна. Киев: Здоров'я, 1991. 139с.

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Горовий Богдан Олександрович
студент, Міжрегіональна академія управління персоналом

Науковий керівник: Шестопалов Роман Миколайович, кандидат юридичних наук, доцент, Міжрегіональна академія управління персоналом

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3420

Зважаючи на контрастність поглядів і думок щодо вживаної нами у назві термінології, ми доходимо висновку «заходи забезпечення кримінального провадження» завжди мають розглядатися у контексті дотримання прав і свобод людини». Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості кримінального

провадження та: носять процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законом, який визначає підстави, межі та порядок їх застосування, обумовленого єдиною метою – забезпечення належного порядку кримінального провадження та його процесуальної дієвості.

В чинному КПК України заходам забезпечення кримінального провадження законодавцем присвячено Розділ 2, яким передбачено перелік та урегульовано порядок їх застосування. Так, заходами забезпечення кримінального провадження є:

1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (ст. ст. 133-143 КПК України);

2) накладення грошового стягнення (ст. ст. 144-147 КПК України);

3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. ст. 148- 153 КПК України);

4) відсторонення від посади (ст. ст. 154-158 КПК України);

4-1) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя (ст. 155-1 КПК України);

5) тимчасовий доступ до речей і документів (ст.ст.159-166 КПК України);

6) тимчасове вилучення майна (ст. ст. 167-169 КПК України);

7) арешт майна (ст. ст. 170-175 КПК України);

8) затримання особи (ст. ст. 188-192, 207-213 КПК України);

9) запобіжні заходи (ст. ст. 177-187 КПК України).

Означений вище перелік заходів забезпечення кримінального провадження побудований за принципом від менш суворих до більш суворих заходів. Запобіжними заходами є: особисте зобов’язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою. Затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК України. Крім заходів забезпечення кримінального провадження, перелічених вище, можуть застосовуватись й інші заходи процесуального примусу, а саме:

- можливість примусового залучення особи для проведення медичної експертизи (ч. 3 ст. 242 КПК);
- видалення обвинувачення за ухвалою суду з зали судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду, у разі повторного порушення порядку судового засідання (ст. 330 КПК);

➢ застосування до неповнолітніх окремих запобіжних заходів (передання їх під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи (ст. 493 КПК)).

ЕТАПИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗКРИТТЯ, РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Жуков Андрій Андрійович
здобувач кафедри права, Приватний фаховий навчальний заклад «Університет сучасних знань»

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3423

Вчення про організаційні основи діяльності з розкриття, розслідування та запобігання злочинів пройшло тривалий період розвитку. Умовно його можна поділити на низку етапів. *Перший* з них (20-ті–30-ті рр. XX сторіччя) пов'язаний із спробами криміналістів розглянути питання належної організації проведення слідчих дій [1, с. 80-81, 2; 3, с. 111], особливості планування розслідування злочинів [4, с. 23; 5, с. 46; 6; 7], організаційні форми залучення працівників оперативних підрозділів і громадськості до участі в розслідуванні [8, с. 85; 9, с. 18]. Проте положення науки організації використовувались переважно без урахування специфіки процесу розслідування [10, с. 19].

Для *другого* етапу (40-ві – 50-ті рр. XX століття) типовий спад наукового інтересу до цієї проблематики. В роботах з криміналістики розглядались лише окремі питання, що складали основу організації діяльності слідчих: планування, спеціалізація, створення належних умов праці [11; 12; 13].

На *третьому* етапі (60-ті – 70-ті рр. XX сторіччя) основна увага акцентувалась на питаннях наукової організації праці (далі – НОП) слідчого [14; 15; 16; 17; 18].

Далі настав період комплексної наукової розробки теоретичних основ організації розслідування злочинів [19; 20; 21; 22]. Цьому сприяло створення в окремих, зазвичай відомчих вищих навчальних закладах кафедр організації розслідування злочинів і включення до навчальних планів курсу «Організація розслідування злочинів».

Для *сучасного* етапу характерне прагнення на основі накопиченого емпіричного матеріалу, пов'язаного з криміналістичною діяльністю, і творчого використання базових наук у сфері організації, управління, НОП й інших, розробити цілісну теорію організації діяльності слідчого [23-25].

Література:

1. Громов В. И. Дознание и предварительное следствие. Теория и техника расследования преступлений: руководство для органов дознания и народных следователей; под. ред. Н. В. Крыленко. Москва: Юрид. изд-во НКЮ РСФСР, 1926. 210 с.
2. Драпкин Л. Я. Построение и проверка следственных версий: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: специальность 12.717 «Криминалистика». Москва, 1972. 28 с.
3. Якимов И. Н. Криминалистика. Уголовная тактика. Москва: Изд-во НКВД РСФСР, 1929. 312 с.
4. Громов В. И. Осмотр места происшествия. Москва: [б. и.], 1931. 82 с.
5. Громов В., Лаговиер Н. Расследование хозяйственных и должностных преступлений. Москва: [б. и.], 1928. 103 с.
6. Вологин С. М. Проблемы организации взаимодействия следователя с представителями органа дознания при расследовании преступлений. *Проблемы организаторской работы следователя*. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1991. С. 14-22.
7. Вопросы расследования преступлений: справ. пособие / под ред. И. Н. Кожевникова, А. Я. Качанова. Москва: Спарк, 1997. 799 с.
8. Громов В., Лаговиер Н. Новые формы и методы расследования должностных и хозяйственных преступлений. Москва: [б. и.], 1932. 103 с.
9. Громов В., Тарасов-Родионов П. Расследование хищений и злоупотреблений в торговом аппарате. Москва: [б. и.], 1934. 120 с.
10. Громов В. И. Дознание и предварительное следствие. Теория и техника расследования преступлений: руководство для органов дознания

и народных следователей; под. ред. Н. В. Крыленко. Москва: Юрид. изд-во НКЮ РСФСР, 1926. 210 с.
11. Колесниченко А. Н. Планирование советского предварительного следствия: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Харьков, 1952. 15 с.
12. Криминалистика: учебник / А. Н. Васильев, А. И. Винберг, С. А. Голунский и др.; под ред. С. А. Голунского. Москва: Госюриздат, 1959. 512 с.
13. Шавер Б. М., Винберг А. И. Криминалистика: учебник. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1945. 205 с.
14. Карнеева Л. М. Организационные начала расследования преступлений группой следователей. *Правоведение*. 1965. № 3. С. 91-99.
15. Лузгин И. М. Реконструкция как разновидность моделирования в расследовании преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва: Юрид. лит., 1971. Вып. 13. С. 115-133.
16. Михайлов А. М., Соя-Серк Л. А., Соловьев А. Б. Научная организация труда следователя. Москва: Юрид. лит., 1974. 168 с.
17. Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии: автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра юрид. наук: специальность 12.00.09 «Криминалистика». Москва, 1977. 31 с.
18. Соя-Серко Л. А. К вопросу о научной организации труда следователей. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва: Юрид. лит., 1968. Вып. 8. С. 3-28.
19. Авраменко И. Л. Организационно-тактические основы расследования преступлений и тенденции их развития: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: специальность 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Москва, 1991. 25 с.
20. Величкин С. А. Организация расследования преступлений: учебное пособие. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1985. 89 с.
21. Гутерман М. П. Организационные мероприятия следователя в процессе расследования преступлений: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Москва, 1980. 18 с.
22. Зеленский В. Д. Криминалистические проблемы организации расследования преступлений : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 1991. 323 с.

23. Організація розслідування окремих видів злочинів: навчальний посібник / за ред. А. Ф. Волобуєва, Харків: ХНУВС, 2011. 570 с.
24. Зеленский В. Д. Теоретические вопросы организации расследования преступлений: монография. Краснодар: КубГАУ, 2011. 156 с.
25. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид.

ІНСТИТУТ ПРОКУРАТУРИ В МЕХАНІЗМІ ДЕРЖАВИ

Колесник Віктор Дмитрович
студент, Міжрегіональна академія управління персоналом

Науковий керівник: Шестопалов Роман Миколайович, кандидат юридичних наук, доцент, Міжрегіональна академія управління персоналом

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3419

Світовий (зокрема і європейський) досвід переконує, що кожна країна будує інститут прокуратури з урахуванням національних інтересів, рівня розвитку суспільства, особливостей його правової системи. Статус і функції прокуратури навіть таких близьких ідеологічно і географічно країн, як Франція й Англія, кардинально різняться. Наприклад, в Англії, у різних її автономіях, взагалі функціонують три моделі прокуратури. Водночас, кардинальні відмінності від європейських моделей має прокуратура США, де Генеральний федеральний прокурор є одночасно міністром юстиції, тобто фактично належить до виконавчої гілки влади.

Аналіз світових моделей інституту прокуратури свідчить про різноманітність схем цього контрольно-наглядового органу, і наштовхує на висновок, що інститут прокуратури – це складний соціально-правовий феномен, який пройшов шлях становлення і трансформувався з традиційної французької моделі на різноманітні моделі в різних правових системах світу. Професор П. Діхтієвський теж обстоює позицію

щодо віднесення прокуратури до судової системи, аргументуючи це тим, що повноваження прокуратури під час реалізації кожної з її конституційних функцій без винятку нерозривно тією чи іншою мірою пов'язані з судом. Водночас, вчений застерігає, що прокуратура має залишитися автономною структурою в межах цієї системи [87, с. 105]. Тому, як пише вчений Ю. Дьомін, прокуратура та суд повинні бути незалежними один від одного, що у свою чергу сприятиме укріпленню законності та дасть змогу своєчасно реагувати на ті судові рішення, які зачіпають інтереси держави [88, с. 55].

Підтримуючи позицію О. Михайленка, вважаємо, що без спеціального наукового-практичного прогнозування, включення органів прокуратури в систему судової чи виконавчої влади означає ліквідацію незалежності прокуратури, яка наразі розчинена в системі судових та інших органів, що знівелює її унікальність, альтернативи котрій не існує. «Штучне втягування прокуратури у судову систему, судову владу є небезпечним як для самої судової системи, так і для незалежності прокуратури, виконання нею своїх функцій, і принципово неправильним, бо науково не обґрунтовано, і, очевидно, недоречно» [97, с. 91]. Адже прокуратура нерідко ставала заручником у політичному протистоянні законодавчої та виконавчої гілок державної влади, внаслідок чого постійна зміна генеральних прокурорів стала майже звичною для українського суспільства [70, с. 11].

Література:

1. Діхтієвський П. Окремі питання взаємовідносин органів прокуратури Укаїни з іншими органами влади. *Реформування органів прокуратури України : проблеми і перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. Київ. 2006. С. 103-105.
2. Дьомін Ю. Проблеми реформування функцій прокуратури. *Реформування органів прокуратури України : проблеми і перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. Київ. 2006. С. 54-56.
3. Дьомін Ю. Проблеми реформування функцій прокуратури. *Реформування органів прокуратури України : проблеми і перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. Київ. 2006. С. 54-56.
4. Медведько О. Коментарі до законопроекту "Про внесення змін і доповнень до Конституції України" стосовно прокуратури. *Реформування*

органів прокуратури України : проблеми і перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. Київ. 2006. С. 9-14.

КИЇВСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ: ПЕРШЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ

Колонюк Віктор Петрович
кандидат юридичних наук, доцент, вчений секретар Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

Форіс Юлія Борисівна
молодший науковий співробітник відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення та міжнародного співробітництва Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3424

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз був заснований 04.07.1913 і на той період мав назву Кабінет науково-судової експертизи (далі – Кабінет НСЕ). Під час підготовки його до роботи матеріальна база складала 25 000 золотих рублів. Отримавши приміщення і маючи 6 штатних співробітників, Кабінет НСЕ почав працювати 02.02.1914.

За неповний 1914 р. було проведено понад 200 досліджень. Експертизи підписувалися всім складом співробітників. Така кількість виконаних досліджень для Київської і Варшавської Судових Палат була неабияким трудовим звершеннями.

Але справжнім героїзмом можна вважати період з 1917 по 1923 роки.

Після Жовтневого перевороту у Петрограді 1917 р. радянська влада проголошує у місті Харкові радянську соціалістичну республіку і закликає на допомогу червону армію. Якщо провести паралелі, то історія повторилася сторіччя поспіль. Так, у 2012 р. те саме намагалися зробити

російські загарбники за допомогою Віктора Януковича – зробити заколот силами проросійських партій і оголосити «промосковську» республіку, покликавши на допомогу Росію. Але Харків їх не підтримав, як і решта громадян України. У 2014 р., на превеликий жаль, такі події відбулися з Донецькою і Луганською «республіками», добре «отруєними» російською пропагандою.

Але повернемося до історії Інституту. За період з 1917 по 1923 рр. влада переходила від однієї політичної сили до іншої.

Спочатку була проголошена Українська Народна Республіка. Кабінет НСЕ працював, і УНР прийняла законопроект про його діяльність, який, на жаль, так і залишився проектом.

У 1918 р. Київ – під владою Гетьмана Павла Скоропадського, великого просвітника і ліберала. Варто лише згадати, що саме за його наказом на базі бібліотеки Університету Святого Володимира (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка) було утворено Центральну наукову бібліотеку, яка наразі носить ім'я В. І. Вернадського. Павлом Скоропадським також була заснована українська Академія наук, яку очолив В. І. Вернадський. І це лише маленька частина того вкладу, що зробив Гетьман для освіти в Україні.

У Кабінеті НСЕ за вказівкою Павла Скоропадського було створено четверту посаду помічника Керуючого Кабінетом, оскільки на Кабінет було покладено функції з проведення експертизи грошових знаків. Слід зазначити, що у той історичний період різноманітних грошових знаків в обігу ходило чимало. Така експертиза раніше проводилася Монетним Двором, а з тих пір і дотепер проводиться КНДІСЕ та іншими судово-експертними установами України.

У 1919 р. Київ був окупований більшовиками. У тому ж році на місто наступало військо під командуванням А. Денікіна, головнокомандувача Південно-російськими військами.

Так само називав себе і П. Врангель у Криму, куди з усією документацією була евакуйована Харківська Судова Палата. Щодо кожної людини, яка евакуювалася або намагалася евакуюватися до Криму, окремо вівся облік; особам, які втратили роботу і засоби до існування,

надавалася допомога, як грошова, так і у працевлаштуванні та утриманні житла. Чи ця ситуація не нагадує нам сьогодення?

Тим часом у Києві до влади прийшов Денікін, який зажадав від очільника Кабінету НСЕ Сергія Потапова пояснення працівників про співробітництво з більшовиками. Таким чином, ми маємо підтвердження того, що Кабінет працював і за більшовиків, і за Денікіна, який залишив у силі законодавство Гетьманської доби.

Після остаточної окупації Києва більшовиками Кабінет працював у дуже скрутних умовах і ледь утримувався за рахунок губернського суду, що у 1921-1922 рр. обговорювалося на з'їздах губернських прокурорів.

У 1923 р. радянська влада оголосила про заснування Кабінетів НСЕ у містах Києві, Харкові та Одесі. За радянські часи саме з цього моменту (з 10.07.1923) почався відлік історії Інституту, хоча дійсно першим з них був заснований Кабінет НСЕ у місті Харкові.

Київський Кабінет НСЕ з 1914 р. працював у такому складі: Сергій Потапов (з 1919 р. вже не працює у Київському Кабінеті НСЕ), Василь Фаворський, Олександр Петров, Віанор Франковський, Микола Туфанов, а також секретар Світлана Шевандіна.

Наразі можна зрозуміти як важко було працювати в умовах зміни влади, кожна з яких проголошувала себе єдиною вірною і такою, що прийшла назавжди, забезпечувати правосуддя якісними науковими дослідженнями, голодуючи при цьому і не знаючи, що буде завтра. Проте професіоналізм, відданість істині, відстоювання прав людини залишалися основою для співробітників.

З 1925 р. Кабінети НСЕ стали називатися Інститутами НСЕ, а сучасну назву отримали з 1944 р.

Окремо слід сказати про боротьбу Інституту за свої приміщення. Перший раз Інститут намагалися закрити, а приміщення по вул. Володимирській, 15, спеціально побудоване і обладнане для потреб Інституту, відібрати у 1925 р. Тоді Василь Фаворський і секретар Світлана Шевандіна вели листування з цього приводу. Приміщення та обґрунтоване існування Інституту вдалося відстояти. У 1943 р. довелося відстоювати хоч якусь будівлю. Тоді Інституту на чолі з Тетяною Гетьман вдалося отримати приміщення юридичної школи по вул. Велика

Житомирська, 19. На одному поверсі співробітники Інституту жили, на іншому працювали. У 2008 р. Інституту на чолі з Володимиром Кисельовим було пред'явлено вимогу протягом двох тижнів звільнити відремонтовані коштом Інституту приміщення по вул. Велика Житомирська, 19. Також були звільнені приміщення на Львівській площі та вул. Лютеранській. Інститут перебрався до нинішнього приміщення по вул. Смоленській, 6.

Повернемося до діяльності Інституту після 1925 р. У 1930-і роки у газеті республіканського значення вийшла друком анонімна стаття «Дєла і дні професора Фаворського». Колишнього приват-доцента Університету Святого Володимира Василя Фаворського оголосили таким, що «запроваджує в діяльності інституту чужу, не марксистську ідеологію», і зняли з роботи. Решта була оголошена «попівськими дітьми».

Художнього і судового фотографа Миколу Петрова – за часи головування якого у Київському фотоклубі, місто на 20 років стало фотографічною столицею Європи – оголосили колишнім конезаводчиком та миловаром.

Цей відрізок історії Інституту взагалі вкритий пітьмою – вибір осіб, які мають очолити Інститут і працювати в ньому, доручили прокуратурі разом з партійними організаціями. Партійні архіви не збереглися.

У період Другої Світової війни працівники Інституту боронили рідну землю на фронті, а деякі жінки-працівниці, наприклад аспірантка Інституту Тетяна Гетьман, залишилися в окупованому фашистами Києві. Як воно – жити в окупованому місті, шукати засоби до існування, на сьогодні, на превеликий жаль, ми можемо собі уявити.

У 1943 р. після звільнення Києва від фашистських загарбників Міністр юстиції доручив саме Тетяні Гетьман забрати заховане у Хімічному корпусі Університету Святого Володимира майно, що належало Інституту і відновити його роботу. У 1944 р. їй, вочевидь, пригадали окупацію і наказали «повернутися до виконання своїх прямих обов'язків» (старшого наукового співробітника), а керівництво Інститутом доручили Юрію Сапожнікову.

Пригадаємо Бориса Іосіфовича Вахліса. Судячи з його автобіографії, він, член комуністичної партії, очолював інститут з 1937 по 1939 рр. – роки сталінських репресій і комуністичного терору. У 1939 р. під його головуванням вийшов друком збірник наукових праць співробітників Інституту, а в 1940 р. – його ж стаття про наукову роботу Інституту. Після повернення з фронтів Другої світової війни Борис Вахліс знову очолив інститут, але у 1951 р. його зняли з посади директора як такого, що не зміг організувати наукову роботу.

На нашу думку, Б. І. Вахліса зняли з роботи після «справи лікарів», за єврейське походження. Не могла одна і та сама людина організовувати наукову роботу, писати про неї, видати збірник наукових праць співробітників Інституту, а потім раптом, «погано організувати науку» в Інституті. Так радянська влада послідовно знищувала власні ресурси.

Ще у 1919 р. Гетьман Павло Скоропадський ввів квоти, згідно із якими в органах управління громади були представники різних національностей, залежно від їх кількості у громаді, але не менше квоти. Він відкрив єврейські школи, дитячі садки, у вищих навчальних закладах викладалася єврейська мова. Радянська влада ще до Другої світової війни позакривала ці заклади. А потім, після штучно створеної «справи лікарів», ввела квоти щодо прийому євреїв до навчальних закладів, установ освіти і науки.

Одним з плеяди воїнів-захисників від фашистських загарбників був Віталій Костянтинович Лисиченко, директор Інституту у 50-60-і рр. Видатний правознавець, доктор юридичних наук, професор, експерт-криміналіст, науковець, викладач, сферою інтересів якого були: кримінальний процес, правова статистика, криміналістика і судова експертиза. Він був ініціатором розвитку нових напрямів у судовому почеркознавстві й судово-технічному дослідженні документів. Все життя збирав відомості про історію Інституту.

Слід зазначити, що Віталій Костянтинович запросив на роботу до установи Михайла Сегая та інших, на той час молодих науковців, імена яких назавжди залишились в історії Інституту.

Доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України Михайло Якович Сегай, талановита і непересічна людина,

заслуговує на більш докладну розповідь. Народився 31.03.1923. Під час Другої світової війни командував «катюшами», був поранений, відзначений за мужність і відвагу численними державними нагородами. На відміну від багатьох вчених, які розробляють все життя якусь одну наукову гіпотезу, Михайло Сегай, крім численних публікацій у галузях судового почеркознавства, трасології, перспектив судових експертиз під час науково-технічної революції тощо, розробив дві надзвичайні концепції. Перша – це розвиток і завершення роботи першого очільника Інституту Сергія Потапова щодо теорії криміналістичної ідентифікації. Обґрунтована за допомогою філософських ідей і розвинена у дисертації Михайла Сегая, ця теорія слугує науковим обґрунтуванням ідентифікаційних досліджень на всьому пострадянському просторі. Друга – вже після захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук – розвинена ним концепція судової експертології. На превеликий жаль, він не встиг опублікувати монографію за цією проблематикою, але його концепція знайшла своє відображення в декількох ґрунтовних програмних статтях. Михайло Сегай двічі по два роки виконував обов'язки директора Інституту, двадцять років був заступником директора Інституту з наукової роботи. Його героїзм, як і багатьох інших учених тієї доби, виражений не тільки в його мужності у боротьбі з фашистськими загарбниками, але й у можливості переключитися на наукову ниву, позбутися воєнного мислення і стати видатним ученим. Помер, трохи переживши своє 90-річчя, 01.05.2013.

До плеяди воїнів Другої світової війни також належав і Валентин Фрицевич Берзін, видатний експерт-криміналіст, кандидат юридичних наук, почеркознавець, який двадцять років був заступником директора Інституту з наукової роботи. До кола його професійних інтересів, зокрема, входило дослідження питань логіки при складанні експертних висновків. Все життя Валентин Фрицевич присвятив Інституту, працював без відпусток. Був дуже людяним. Всі співробітники знали, що ця людина завжди готова підтримати, допомогти. До останнього дня свого життя він залишився вірним собі та КНДІСЕ.

Багато співробітників Інституту брали участь у Другій світовій війні та в складі радянської армії боронили землю від фашистської навали.

У повоєнні роки на роботу до КНДІСЕ прийшла молода плеяда співробітників, яка залишила по собі вагомий слід у судовій експертизі. Згадаємо їх: С. А. Ципенюк, І. Я. Фрідман, В. В. Ліповський, В. Є. Бергер, Л. П. Булига, З. О. Ковальчук, З. С. Меленевська, В. К. Стринжа, та багато інших судових експертів, що назавжди пов'язали свою судьбу з Інститутом.

Проголошення Незалежності України. Надважкі часи становлення нації припадають на роки двох революцій. Одна отримала назву Помаранчевої (2004 р.), друга – Революції Гідності (2014 р.).

Після вторгнення російських загарбників до Криму та Донбасу у 2014 р. в Інституті виконувалися надскладні експертизи. Співробітники Інституту брали участь у дослідженнях щодо Іловайського котла, падіння Малайзійського Боїнга тощо. Певні проросійські сили намагалися дискредитувати Інститут в цілому та його директора Олександра Рувіна, зокрема. В Інтернет «вилили» і буквально заполонили мережу фейковою, компрометуючою директора інституту інформацією (2015 р.). Не зважаючи на це експертизи проводились, а відповідна інформація – оприлюднювалась.

Під час кривавої війни, що розв'язала росія 24.02.2022 проти України, співробітники стали на захист Батьківщини кожен на своєму місці: дехто зі зброєю в руках, хтось здає кров, допомагає з плетінням сіток та гуманітарною допомогою, веде інформаційну війну, працює на робочому місці або віддалено.

Інститут і його відділення працюють, проводячи необхідні експертизи у надскладних умовах. Життя триває і завжди в ньому є місце подвигу.

Історія багатогранна. В ній завжди безпосередньо поєднується історія самої Держави з історією організацій, інститутів, підприємств та інших закладів, що сприяють її функціонуванню, а в цілому і процвітанню. В свою чергу, історія КНДІСЕ невід'ємно пов'язана з плідною працею його співробітників, здобутки яких в науці та практиці – внесок в історію криміналістики та судової експертизи, який неможливо забути.

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НА ПРИКЛАДІ ЧАСТИНИ 3 СТАТТІ 130 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Корнієнко Євгенія Вікторівна
кандидат юридичних наук, головний науковий консультант відділу з питань національної безпеки, оборони, правоохоронної діяльності та боротьби із злочинністю Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3411

Кваліфікуючими ознаками складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 130 Кримінального кодексу України (далі – КК), є: а) фактичне зараження двох чи більше осіб або б) неповнолітнього. Фактичне зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби двох або більше осіб має місце тоді, коли воно є наслідком одного діяння, яке в цілому становить одиничне кримінальне правопорушення (наприклад, при груповому вживанні наркотичних засобів особа, яка знала про те, що вона є носієм вірусу імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, після ін'єкції наркотичного засобу передала недбало промитий одеколоном шприц для використання іншим членам групи). При цьому, якщо відбудеться фактичне зараження не двох, а трьох, чотирьох чи більше осіб, суд повинен призначати покарання з врахуванням більшого ступеню суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення (тобто із врахуванням тяжкості вчиненого кримінального правопорушення – п. 3 ч. 1 ст. 65 КК). При повторності дане діяння слід кваліфікувати лише за ч. 2 ст. 130 КК (крім випадків, коли одним із цих діянь було заражено кілька осіб або неповнолітнього), а вчинення його повторно враховувати при призначенні покарання як обтяжуючу його обставину (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК).

Як кваліфікуючу ознаку ч. 3 ст. 130 КК передбачає вчинення даного діяння щодо неповнолітнього. Ставити у вину вчинення даного злочинного діяння щодо неповнолітнього можливо лише в тому випадку,

коли винна особа достовірно знала, що потерпіла особа є неповнолітньою, або припускала це, або за обставинами справи повинна була і могла це усвідомлювати. Якщо ж винна особа не знала і в силу обставин справи не повинна була і не могла знати про те, що потерпіла особа є неповнолітньою, то вона повинна нести кримінальну відповідальність (якщо немає інших кваліфікуючих ознак) за злочин, передбачений ч. 2 ст. 130 КК.

Згідно з ч. 1 ст. 32 Цивільного кодексу України, неповнолітньою є особа віком від 14 до 18 років. З цього випливає, що дана кваліфікуюча ознака мала б ставитись у вину лише в тому випадку, якщо вік потерпілої особи буде в цьому проміжку, а якщо ж потерпілою буде малолітня особа (віком до 14 років), діяння треба було б кваліфікувати за ч. 2 ст. 130 КК, а вчинення його щодо малолітньої особи враховувати при призначенні покарання як обтяжуючу його обставину (п. 6 ч. 1 ст. 67 КК).

Треба зазначити, що чинний КК у деяких статтях Особливої частини як кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки окремо виділяє поняття "малолітній" та "неповнолітній" (наприклад, частини 3 і 4 ст. 303 КК). Незрозумілою в даному випадку є позиція законодавця щодо зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, вчинене суб’єктом кримінального правопорушення лише щодо неповнолітнього, оскільки це викликає неоднозначне тлумачення не тільки терміну "неповнолітня особа", а й варіантів кваліфікації цього діяння. У науковій літературі вже існують думки з приводу доповнення диспозиції ст. 130 КК словами "чи малолітнього" або "особою, яка не досягла вісімнадцяти років" [2, с. 269].

Варто звернути увагу на пропозицію подальшого вдосконалення закону про кримінальну відповідальність шляхом доповнення Загальної частини КК відповідним розділом, в якому буде наводитися перелік та визначення термінів, які використовуються в даному Кодексі. Так, відповідно до Проекту Закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо термінологічного удосконалення кримінального закону)" № 1143 від 21.12.2012 до Загальної частини КК пропонувалось ввести зокрема поняття "дитина" – особа віком до вісімнадцяти років, та "малолітній" – дитина віком до чотирнадцяти років [1].

Відповідно до ст. 1 Конвенції про права дитини від 20.11.1989 р. дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Термін "дитина" використовується і в Сімейному кодексі України. Згідно з ч. 2 ст. 6 цього кодексу малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітньою – дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Про дитину – як будь-яку фізичну особу віком до вісімнадцяти років йдеться й в абз. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України "Про протидію торгівлі людьми" від 20.09.2011 № 3739-VI.

О. Є. Сапожнікова, здійснивши аналіз термінів, які законодавець вживає у КК для позначення потерпілої особи, що не досягла 18-и річного віку, дійшла висновку про необхідність їх уніфікації шляхом заміни термінів "неповнолітній", "малолітній", "особа, що не досягла 18 років", "малолітня особа" тощо (загалом більше 100 випадків) терміном "дитина" у відповідному роді, відмінку, словосполученні, множині чи однині тощо. На її думку, це зменшить неточності у застосуванні термінів із тотожним змістом не тільки у кримінальному законодавстві, а й інших нормативно-правових документах, що покращить процес їх розуміння на практиці, унеможливить їх неоднозначне тлумачення та помилкове застосування [3, С. 80-84]. Варто погодитися з такою точкою зору, й у диспозицію ч. 3 ст. 130 КК замість слів "або неповнолітнього" ввести слова "або дитини", що буде сприяти якісному та правильному застосуванню положень КК, одночасно приведе у відповідність з вищезазначеними нормативно-правовими актами.

Література:

1. Проект Закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо термінологічного удосконалення кримінального закону)" № 1143 від 21.12.2012. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45229

2. Михайлов В. Є. Щодо кваліфікуючих ознак зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби / Є. В. Михайлов // Проблеми законності. 2009. Вип. 102. С. 263–272.

3. Сапожнікова О. Є. Необхідність визначення термінів "малолітня дитина" та "неповнолітня дитина" у Кримінальному кодексі України / Актуальні проблеми вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України. Харків: Права людини, 2011. 152 с.

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ БУЛІНГУ

Піщенко Геннадій Іванович
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

Соловей Олена Олександрівна
кандидат юридичних наук

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3425

1. Здорове суспільство – це майбутнє нації будь-якої цивілізованої держави. Саме тому захист прав дитини на сьогодні є одним із пріоритетних напрямків державної політики, особливо коли мова йде про таке ганебне соціальне явище як *булінг*, з яким зіштовхується у певні періоди життя кожна людина.

Дана проблема вперше почала обговорюватися у 70-х роках XX ст. [1, с. 139], до цього вона була поза увагою суспільства і вважалась чимось буденним. Вчені, побачивши кореляційний зв’язок між булінгом і злочинністю, почали пов’язувати причини і наслідки злочинності з умовами, в яких зростає і виховується людина. Адже у шкільні роки в людини формується уявлення про навколишній світ, а також лінія поведінки у суспільстві. Будь-яка форма насильства назавжди накладає свій відбиток на особистості. Булінг – це перший крок до справжнього насильства і злочинної поведінки в подальшому житті людини, оскільки він зумовлює деформацію особистості. Як показують численні кримінологічні дослідження, в подальшому житті агресор (кривдник) більш схильний вчиняти насильницькі злочини (нанесення тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості, розбійні напади, домашнє

насильство, навіть убивство), адже у нього залишається звичка застосовувати силу задля досягнення своїх цілей.

2. Сьогодні в світі не існує єдиної точки зору щодо визначення дефініції «булінг» (від. англ. *to bull* – переслідувати), проте, в багатьох джерелах думка науковців збігається у тому, що під ним необхідно розуміти цькування, агресивне переслідування одного із членів колективу (учнів, студентів, колег по роботі) з боку іншої особи, або групи осіб, спрямоване на те, щоб визвати у жертви страх та підкорити її собі. Спеціалізована структура (дитячий фонд) ООН ЮНІСЕФ визначає булінг як небажану агресивну поведінку дітей шкільного віку, яка призводить до цькування дитини іншою дитиною чи групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили [2] і з цим визначенням можна, в цілому, погодитись. В українському законодавстві дається більш ширше за своїм змістом визначення булінгу – в ст. 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», зазначено, що «*булінг (цькування)*, тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого...» [3]. Виходячи з цього визначення, типовими ознаками булінгу є: а) систематичність діяння; б) наявність сторін (кривдник (булер), жертва і спостерігачі); в) дії або бездіяльність кривдника, внаслідок чого є заподіяння фізичної або моральної шкоди.

3. Існують такі види булінгу.

Психологічний булінг – так званий *вербальний*, наносить психологічну травму шляхом словесних образ (образливе ім'я з яким постійно звертаються до жертви), погроз, переслідувань, розповсюдження неправдивих чуток, плювання в обличчя, ізоляція від колективу, залякувань, і має на меті завдати жертві емоційних страждань. Всі ці дії спрямовані кривдником на потурання людської гідності і таке насильство особливо небезпечне тим, що наносить серйозну психологічну травму дитині. Якщо вчасно не звернутися до фахівців-психологів, то вона залишиться на все життя, і це може призвести до непоправних наслідків.

Інколи трапляються випадки, коли жертви вербального булінгу також застосовують вербальне насильство і стають агресорами [4, с. 73].

Фізичний булінг – полягає в побитті дитини на шкільних майданчиках, у дворах після школи, у вбиральнях/роздягальнях; змушують вставати у пози, що принижують людську гідність (наприклад, вставати навколішки перед кривдником та просити перед ним публічного вибачення); штовхання; удари, пінки та нанесення тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості.

Економічний булінг – здійснюється шляхом псування речей жертви (наприклад, порізаний одяг/взуття, розчавлені окуляри); вимаганні грошей, телефонів та інших гаджетів, їжі. Також до економічного булінгу можна віднести крадіжку, відбирання або ховання речей жертви (крадіжка теплих речей в роздягальні восени / узимку).

Сексуальний булінг – полягає у погрозі здійснити сексуальне насильство; жарти, торкання та обійми сексуального характеру; знімання з жертви у присутності інших осіб спідньої білизни; вульгарні жести. Сьогодні діти швидко опановують навички роботи з різноманітними програмами, наприклад, Фотошоп та ін. графічними редакторами, за допомогою яких можна створити будь-які зображення, зокрема й порнографічного характеру. Все це викладається в соцмережі або розсилається через месенджери на телефони.

За *ознаками* булінг буває: а) неусвідомлений, коли дії не сприймаються дитиною як насильницькі; б) усвідомлений, коли агресор розуміє серйозність своїх дій і наслідків. За *кількістю* учасників: а) індивідуальний: переслідувач-жертва; б) груповий, насильство здійснюється колективно. За *формою* булінг буває: а) словесні образи, погрози; б) образливі жести або дії, плювки; в) бойкот; г) вимагання грошей, їжі, речей; д) пошкодження майна; є) фізичне насильство (удари, щипки, штовхання, підніжки, викручування рук, будь-які дії, що заподіюють біль або інші тілесні ушкодження); е) приниження за допомогою засобів комунікаційного зв’язку (смс, електронні листи, образливі репліки і коментарі); ж) поширення неправдивих чуток і пліток.

4. Необхідно зазначити, що булінг розповсюджений у всіх державах світу і особливе занепокоєння викликає саме дитячий булінг, адже жорстоке поводження з дитиною призводить до негативних наслідків: у кращому випадку вона не хоче йти до школи, найгірший сценарій

подій – коли у дитини з'являються певні психологічні та психосоматичні розлади, коли цькування доводить до суїциду [5].

Вагомою причиною булінгу є ігнорування дорослими цієї проблеми. Вони часто випускають із виду приховану проблему в дитячих конфліктах, не звертають увагу на депресію або плутають депресію з підлітковими емоційними гойдалками. Батькам завжди треба пам'ятати, що дитина не може сама дати ради своїм діям і у такий складний період може вчинити навіть самогубство. Саме тому увага вчителів і батьків повинна бути приділена індивідуальній і віктимологічній профілактиці булінгу.

Література:

1. Лубенець І. Г. Кримінологічна характеристика видів насильницьких виявів серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 2. Том. 2. С. 139-142.
2. Протидія булінгу. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu. (дата звернення 25.05.2022).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text (дата звернення 25.05.2022).
4. Макарова Е. А. Буллинг как психологическое явление, изучаемое в рамках виктимологии. *Вестник Таганрогского института управления и экономики*. 2018. № 1. С. 72-75.
5. Методические рекомендации по предотвращению буллинга (травли среди сверстников) детских коллективах / сост. А. Е. Довиденко, А. П. Третьякова, А. С. Мелях и др. Екатеринбург, 2014. 29 с. URL: http://skazkaozersk.my1.ru/2018-2019/bezopasnost/NN_metod_Bulling.pdf. (дата звернення 25.05.2022).

ДО ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТОДИК ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Рувін Олександр Григорович
доктор юридичних наук, директор Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3426

Методики проведення судових експертиз розроблюються під час проведення науково-дослідних робіт (далі – НДР) в рамках науково-методичного забезпечення, під яким розуміється, перш за все, провадження наукових робіт із розроблення експертних методик, організацію якого (провадження) покладено на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність; прийняття НДР (методик), результатів їх (методик) апробації науковими радами зазначених установ із метою надання рекомендацій щодо впровадження методик у практичну діяльність експертів із наступним прийняттям рішення Координаційною радою з проблем судової експертизи при Мін'юсті України (далі – Координаційна рада) про включення їх (методик) до Реєстру методик проведення судових експертиз із можливим внесенням змін та припиненням дії методик [1, 2; 3].

У цьому нормативно визначеному ланцюгу від розроблення та прийняття методик до припинення їх застосування відсутні такі важливі етапи як періодичні перевіряння та переглядання методик проведення судових експертиз. Безсумнівним є те, що така робота з удосконалення науково-методичного забезпечення судової експертизи повинна проводитися постійно, що потребує обов'язкового унормування.

У цьому сенсі, на наш погляд, необхідно використати досвід проведення національної стандартизації (який, на сьогодні, відповідає міжнародній та європейській практиці), одними із видів робіт якої (стандартизації) є перевіряння та переглядання національних нормативних

документів – стандартів і кодексів усталеної практики (далі – НД). Відповідно до Правил проведення робіт із національної стандартизації національні НД перевіряються принаймні один раз на п’ять років із дати набуття чинності НД або останньої перевірки, якщо не виникає потреби перевірити їх раніше. Національний орган стандартизації (далі – НОС) відстежує терміни набуття чинності чи дати останньої перевірки НД, у разі строку використання яких необхідно перевірити національні НД, та щороку готує щорічний план перевірки національних НД, в якому вказується, у тому числі, термін виконання перевірки та результат перевірки національного НД. За результатами перевірки національного НД у висновку надаються такі пропозиції: застосовувати національний НД далі, не переглядаючи; застосовувати національний НД далі із обмеженням сфери застосування; скасувати національний НД; переглянути національний НД; розробити проєкт зміни до національного НД.

Надалі НОС відповідно до результатів перевірки: видає відповідний наказ, яким скасовує національний НД; видає відповідний наказ, у якому зазначають умови подальшого застосування та сферу, на яку не поширюються вимоги національного НД; розглядає пропозицію щодо перегляду національного НД або розроблення зміни до національного НД з внесенням її до програми робіт з національної стандартизації.

Перегляд національного НД здійснюють за потреби змінити його певні положення за умови, що загальний обсяг змін до НД перевищує 50 % від загального обсягу НД [4].

Враховуючи викладене, на наш погляд, з метою постійного підтримання Реєстру методик проведення судових експертиз в актуальному стані необхідно внести зміни до Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз [2, 5] або розробити окремий нормативний акт щодо планового обов’язкового перевіряння експертних методик принаймні один раз на п’ять років із наступним прийняттям рішення щодо подальшого застосування методик, внесення змін до методик, переглядання методик із їх наступним перевиданням або припинення їх дії.

Література:

1. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 595. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text.
2. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз: наказ Міністерства юстиції України від 02.10.2008 № 1666/5 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 02.10.2008 за № 924/15615). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text.
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text.
4. ДСТУ 1.2:2015. Національна стандартизація. Правила проведення робіт з Національної стандартизації. URL: https://quality.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/dstu_1_2_2015.pdf
5. Рувін О.Г., Полтавський А.О., Бондар М.Є. та ін. Розробка експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні): метод. рек. / КНДІСЕ. Київ, 2015. 76 с.

ТЕОРІЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ

Садченко Олександр Олексійович
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення та міжнародного співробітництва Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3427

Умовами, що сприяли створенню теорії судової експертизи є: 1) наявність значного емпіричного матеріалу окремих родів (видів) експертиз і створення на цій основі їх окремих теорій; 2) розроблення принципів, методологічних, правових і організаційних основ різних

видів судових експертиз; 3) наявність проміжних теоретичних розробок окремих проблем судової експертизи в монографіях, методичній і навчальній літературі; 4) постійне вдосконалення системи методів і методик експертного дослідження; 5) наявність розвиненої системи державних експертних установ у різних відомствах країни, які координують свою практичну і наукову діяльність.

Серед етапів розвитку теорії судової експертизи доцільно виокремлювати такі:

1 етап – накопичення емпіричних знань (XX ст. 50-60 рр.). Для цього етапу характерні спроби «розчленування» криміналістичної науки на науку «для слідчого» і «для експертів» (праці О. Р. Шляхова).

2 етап – узагальнення емпіричних матеріалів, поява нових теоретичних робіт (XX ст. 70-80 рр.). Для цього етапу характерна поява наукових праць про «Судову експертологію» як нову галузь знання (праці А. І. Вінберга, Н. Т. Малаховскої, Р. С. Бєлкіна).

3 етап – формування окремих теорій (XX ст. – 90 рр. – по теперішній час), праці С. С. Бичкової, Ф. О. Джавадова, Т. В. Аверьянової, Ю. Г. Корухова, Н. І. Клименко, М. Я. Сегая).

Концептуальні підходи до подальшого розвитку науки про судову експертизу:

Перша концепція – визначена працями Т. В. Авер'янової, І. О. Алієва, Р. С. Бєлкіна, Ф. О. Джавадова, Ю. Г. Корухова (зі співавторами);

Друга – в монографії С. С. Бичкової;

Третя – у циклі публікацій М. Я. Сегая, Г. В. Прохорова-Лукіна зі співавторами, Н. І. Клименко.

Щодо *першої концепції*, то вона визначена працями Т. В. Авер'янової, І. О. Алієва, Р. С. Бєлкіна, Ф. О. Джавадова, Ю. Г. Корухова (зі співавторами). У працях цих вчених було вірно визначено праксеологічні аспекти об'єкта і предмета науки про судову експертизу (судово-експертна діяльність (далі – СЕД) та її наукове відображення структури і системи нової науки.

Однак правильно сформульований задум авторам «теорії» повною мірою реалізувати не вдалося з двох причин. По-перше, не були розкриті зміст і обсяг об'єкта дослідження – судово-експертної діяльності та її функцій. По-друге, не був витриманий праксеологічний підхід до

визначення предмета судової експертології, саме виходячи з функцій її об'єкта, визначеного як СЕД.

Друга концепція відображена у публікаціях С. С. Бичкової. Авторка, аналізуючи науку про судову експертизу з позиції наукознавства, показала, що вона має власну емпіричну базу (експертна практика), яка є однозначним джерелом наукової проблематики, самостійною сферою формування теоретичних знань, а її основним завданням є наукове забезпечення використання спеціальних знань у судочинстві.

Саму систему судової експертології С. Бичкова конструює за моделлю науки криміналістики: 1) методологічні основи загальної теорії судової експертизи; 2) експертна техніка; 3) експертна тактика; 4) методика експертного аналізу окремих видів злочинів.

Третя концепція розкрита у циклі публікацій М. Я. Сегая, Г. В. Прохорова-Лукіна зі співавторами, Н. І. Клименко. Автори цієї концепції визнають судову експертологію самостійною галуззю юридичної науки і вважають, що подальше її становлення вимагає більш чіткого визначення об'єкта і предмета нової науки, а концептуальні основи експертної методології повинні спиратися на універсальну модель експертного пізнання і міжгалузеві вчення, що слугують онтолого-гносеологічним орієнтиром для будь-яких видів судових експертиз.

У сучасному розумінні «теорія судової експертизи» є галуззю юридичної науки яка вивчає закономірності, методологію, процес формування і розвитку наукових основ судової експертизи, а також досліджує їх об'єкти, що дає змогу мати уявлення про предмет науки і про її місце в системі наукового знання.

Зміст «теорії судової експертизи» становлять:

1. Концептуальні основи загальної теорії судової експертизи.
2. Вчення про судову експертизу як різновид практичної діяльності.
3. Вчення про закономірності формування і розвитку судової експертизи.
4. Вчення про предмет і задачі судової експертизи, їх властивості і ознаки.
5. Вчення про об'єкти судової експертизи, їх властивості і ознаки.
6. Вчення про суб'єкти судової експертизи.
7. Теорія процесів, відносин і цілей експертної діяльності.

Предметом «теорії судової експертизи» визначають закономірності формування, розвитку і функціонування окремих родів, видів і підвидів судових експертиз.

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДИТИНИ ЗА КК УКРАЇНИ: ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ

Сікан Ольга Миколаївна
аспірантка кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3412

Конвенція про права дитини 1989 року дитиною визнає кожну людську істоту до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше [1]. У національному законодавстві згідно положень спеціального Закону України «Про охорону дитинства» дитинство визначено як період розвитку людини до досягнення повноліття, а дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше Згідно Сімейного кодексу України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття [2]. Подібна норма також закріплена у Сімейному кодексі України [3].

Питання захисту дітей має комплексний та міждисциплінарний характер. Кримінальний кодекс України (далі – КК України) орієнтований на захист дитини від будь-яких форм фізичного, психологічного, сексуального або економічного та соціального насильства над дитиною в сім'ї або поза нею та постійно вдосконалюється в цьому напрямку. Так, КК України не містить самого визначення «дитина», однак оперує такими термінами як «новонароджена дитина», «малолітня особа», «особа, яка не досягла статевої зрілості», «діти, які не досягли віку, з якого дозволяється працевлаштування», «особи, які не досягли 16-го віку», «неповнолітні», «неповнолітні або непрацездатні діти, які перебувають на утриманні своїх батьків».

Дії, які направлені проти прав, свобод та інтересів дитини, враховуючи комплексний характер цього поняття, можуть містити склади кримінальних правопорушень, передбачених широким переліком статей КК України, які умовно можемо поділити на декілька груп:

1) склади кримінальних правопорушень, які можуть бути скоєні стосовно будь-яких осіб, у тому числі, й по відношенню до дітей: умисне вбивство (ст. 115 КК України), вбивство через необережність (ст. 119 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України), умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України), побої і мордування (ст. 126 КК України), катування (ст. 127 КК України) та ін.;

2) склади кримінальних правопорушень, вчинення яких по відношенню до дитини визначено КК України як кваліфікуюча обставина, що тягне за собою більш суворе покарання: доведення до самогубства (ст. 120 КК України), зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 КК України), зараження венеричною хворобою (ст. 133 КК України), залишення в небезпеці (ст. 135 КК України), ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України), неналежне виконання професійних обов’язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України), насильницьке донорство (ст. 144 КК України), незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК України), незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України), захоплення заручників (ст. 147 КК України), торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), сексуальне насильство (ст. 153 КК України), грубе порушення законодавства про працю (ст. 172 КК України), посягання на здоров’я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 188 КК України), одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ст. 3011 КК України), створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302 КК України), сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх

аналогів (ст. 307 КК України), незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 314 КК України), схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України), зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 3652 КК України), протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань (ст. 3692 КК України);

3) склади кримінальних правопорушень, які можуть бути скоєні тільки по відношенню до дитини, оскільки особу потерпілого від таких кримінально протиправних посягань, яким може виступати тільки дитина, передбачено їх основних складом: умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України), неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК України), підміна дитини (ст. 148 КК України), експлуатація дітей (ст. 150 КК України), використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 1501 КК України); вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК України); розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України), домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 1561 КК України), ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України), злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України), зловживання опікунськими правами (ст. 167 КК України (потерпілими також можуть бути і повнолітні особи)), незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 КК України), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України), спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 КК України), схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324 КК України).

Отже, кримінальний закон України містить значний перелік кримінальних правопорушень, які завдають шкоду суспільним інтересам у сфері охорони дитинства, прав, свобод та інтересів дитини. Більше того, цей перелік корелює із змінами у суспільстві в цілому, викликами сьогодення в епоху інформатизації та комунікацій, тенденціями міжнародної практики, яку перехоплює національне законодавство, що викликає відповідно криміналізацію нових складів дінь, оскільки кримінально-правовий захист дитинства є складовим елементом системи

захисту прав дітей в Україні, реалізація якої на практиці потребує постійного вдосконалення.

Література:

1. Конвенція про права дитини 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Закон України «Про охорону дитинства». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 30. ст.142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#top
3. Сімейний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21-22. ст.135. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

СПОГАДИ ПРО АКАДЕМІКА МИХАЙЛА СЕГАЯ

Форіс Юлія Борисівна
молодший науковий співробітник відділу наукової діяльності
та міжнародного співробітництва лабораторії організації наукової,
методичної діяльності, нормативного забезпечення та
міжнародного співробітництва Київського науково-дослідного
інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3428

З Михайлом Яковичем мене познайомив мій Учитель, декан юридичного факультету Міжнародного Соломонова Університету (м. Київ), доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України Федір Глібович Бурчак. Я тоді навчалася на останньому курсі юридичного факультету, займалася досить поглиблено соціонікою, або теорією інформаційного метаболізму, на науковому семінарі у Будинку вчителя (м. Київ) під керівництвом Володимира Давидовича Єрмака, і шукала перетини між соціонікою і правом. Мій наставник Мартиненко Петро Федорович порадив написати і допоміг з публікацією моєї першої наукової статті – «Проблеми соціоніки в праві» (1999 рік).

Стаття вийшла досить зарозумілою, з багатьма термінами, і мій покійний батько жартував наді мною, що все одно ніхто її не зрозуміє, але вийшло ну ду-у-же науково! З таким настроєм я звернулася до Федора Глібовича Бурчака за допомогою, оскільки і сама побачила, що стаття ніби ділилася на дві половини, одна з якої стосувалася загалом пристосування соціоніки до потреб законотворчості, урахування окреслених нею законів функціонування психіки людини до процесу законотворчості і застосування норм права. В іншій йшлося про можливості соціоніки у кримінології і криміналістиці. Федір Глібович сказав, що з першою частиною він навряд чи мені допоможе, а щодо другої порадив звернутися до доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України, секретаря Київського регіонального центру Академії правових наук України Михайла Яковича Сегая. Не тільки порадив, але і попередив Михайла Яковича про мій візит.

Під час першого свого візиту я не знала про що говорити. В мене підгиналися коліна, як завжди в присутності Федора Глібовича, якого я згадую із надзвичайною повагою і вдячністю, але якого чомусь завжди боялася. Не пам'ятаючи себе, я зайшла до кабінету Михайла Яковича і перше, що побачила, був стіл, завалений паперами. Він посміхнувся до мене, запропонував присісти і підійшов відставити стілець. Я була вражена. Таким він був завжди – затятим джентльменом. Посміхнувшись, він показав рукою на стіл і пояснив, що це не безлад, а добре відомий йому порядок, і якщо перемістити речі з одного місця на інше, йому буде вже важко їх знайти. Я сказала, що у мене так само, і ми обидва розсміялися. Вже знайшли спільну мову! Потім він запропонував мені залишити статтю для ознайомлення. Пам'ятаючи, як глузував з мене мій батько, запропонувала пояснювати статтю, на що він запевнив мене, що відмітить місця, які потребуватимуть моїх пояснень. З тим я і пішла.

Вже не пам'ятаю, скільки днів пройшло, може, тиждень, або й два, вони здавалися мені надзвичайно довгими. Я вже відчувала внутрішню напругу і вважала, що стаття абсолютно не наукова, а тільки «наукоподібна», що в ній нічого не зрозуміло тощо. Коли раптом задзвонив телефон і Михайло Якович особисто запросив мене прийти й поговорити про статтю.

Я знов опинилася у кабінеті ученого секретаря Київського регіонального центру Академії правових наук України, і знову йшла

із тремтінням. Яке ж було моє здивування, коли я побачила свою статтю з примітками на полях, всю покреслену і з підкресленими моментами в рядках! Я принесла з собою книжки із соціоніки, які потім залишила Михайлу Яковичу для ознайомлення, і ми почали ґрунтовну дискусію щодо статті. Він не потребував перекладу термінів, він все зрозумів! Ми проговорили кілька годин. Потім Михайло Якович сказав, що якщо я хочу сама створити судову соціонічну експертизу, то він може спробувати мені допомогти.

Так я, за його клопотанням, потрапила до Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. Це був 1999 р. Першою моєю науковою темою була соціоніка в судовій експертизі. Михайло Якович був її керівником. Тема вийшла не дуже вдалою, але завдяки Григорію Вікторовичу Прохорову-Лукіну, учню Михайла Яковича, я навіть трохи спробувала зробити щось схоже на першу судово-соціонічну експертизу. Зрозумівши, що мені бракує досвіду та знань для запровадження такої експертизи і, зіштовхнувшись зі спротивом судової психологічної спільноти, я цю тему облишила. Психологів досі навчають у ненависті до соціоніки, хоча, на моє глибоке переконання, ці галузі могли б вдало доповнювати одна одну і вийти на результат, якого не може досягти жодна з них окремо.

Далі я працювала молодшим науковим співробітником, мене вчили Георгій Михайлович Надгорний, кандидат юридичних наук, і Богдана Михайлівна Ісакович. Я багато чому від них навчилася, жалкую, що вчасно не цінувала свій досвід спілкування з ними, і взагалі змолоду була доволі амбіційною. Деколи це допомагало, але у більшості випадків шкодило. Відносини між нами склалися, м’яко кажучи, не дуже вдало. Михайло Якович усіляко намагався підтримати теплі взаємини між нами, але дійсно Учителем і другом залишився для мене тільки він.

Наприкінці 1990-х років саме Михайло Якович керував науково-дослідною роботою за темою «Судова експертологія». Він узяв мене до складу співавторів теми, і я почала розуміти, що таке судова експертологія.

Спочатку треба було ознайомитися із науковою літературою. Але я не могла її просто так читати, без мети. Мені було поставлено завдання написати щодо правових і організаційних засад судової експертології. І почалося…

Я нічого не могла знайти в літературі. Всі писали про судові експертизи. Законодавство про судові експертизи. Література про судові експертизи. А де експертологія? За майже рік я написала шість сторінок. І тоді Михайло Якович знов запросив мене до себе. Між нами почалася тривала дискусія. На його думку, судові експертизи – це частина судової експертології. Я наполягала, що це – частина криміналістики, і про них вже все написано. Ніяк не могла вхопити і зрозуміти його основну ідею. Я зрозуміла, що він хоче розкрити праксеологічний (діяльнісний) підхід до судово-експертної діяльності. Але що таке судово-експертна діяльність? Якщо до неї входять судові експертизи як частина, то що там ще? До чого тут правові і організаційні засади? І от мені потрапила до рук книга О. Р. Шляхова «Судова експертиза: організація і проведення». І моє уявлення перевернулося. Ми почали з Михайлом Яковичем шукати істину у тривалих дискусіях. Організація судової експертизи і організаційні засади судово-експертної діяльності виявилися зовсім не тотожними, але завдяки О. Р. Шляхову мене, нарешті, «понесло» у правильному напрямку. Через півтора року Михайло Якович, не без наслідків дискусій зі мною, виведе формулу судово-експертної діяльності. Так у дискусіях із ним народилася моя концепція судово-експертного права.

Потім мені вже не було так цікаво. Рутина, рутина. За узагальненнями експертної практики я почала скучати значно пізніше. Тоді вони мене дратували. Я не розуміла кінцеву мету, як і кінцеву мету багатьох дій, які мені доводилося тоді виконувати.

На превеликий жаль, у мене не збереглося фотографій, де ми з Михайлом Яковичем були б разом. Нас фотографували на річниці Перемоги над фашизмом 9 травня, але плівка до мене не дійшла. Але він назавжди у моїх спогадах.

У 2000 р. він познайомив мене із своєю дружиною, Флориною Іосифівною, талановитим художником. Я дуже любила їх обох. Вони радо зустрічали мене у себе вдома. Дізнавшись про мої уподобання, Флорина Іосифівна завжди мала смаколики на столі до мого візиту. Пам`ятаю, як ми разом відзначали різні події, Михайло Якович виголошував гарні тости, в нього було неабияке почуття гумору.

Цікаво розбирати його нотатки на полях моїх сторінок до наукової роботи «Лошади кушают овес!!!!» (це коли я стверджувала щось давно всім відоме).

Коли йому треба було відпрацювати черговий мій кусок тексту, він починав завжди з того, що казав: «Дуже добре написано! Ви вхопили і це, і це. Абсолютно з Вами згоден у тому-то і у тому-то! Мене не всі розуміли так, як Ви, Ви змогли зрозуміти і висловити те-то і те-то! Але, все що Ви написали, повна….!» (він не цурався назвати це смачним нецензурним слівцем). І я питала: «Чому …?». І він починав пояснювати.

Він жартував зі мною, він жартував наді мною. Він розповідав дуже дотепні анекдоти.

У 2003-2004 роках він запросив мене у співавтори коментаря до Закону України «Про судову експертизу», співавтором тексту якого він був. До цих пір це предмет моєї гордості і щасливий спогад.

Працюючи над текстом коментаря, він ставив мені завдання, які я втілювала, але мене все несло у критику. Він вихолощував текст, робив його рівним і схожим на всі інші коментарі до законів України. Тепер вже я сама не можу відрізнити, коментар до якої статті писав він, а до якої – я. З критикою він погодився набагато пізніше. Казав, що закон нікуди не годиться, і мріяв, що я захищу під його керівництвом дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, а на виході дисертації буде проект Закону України «Про судово-експертну діяльність», але не судилося.

Останній раз мені довелося працювати з ним у 2010 р. Тоді було перевидання коментаря і я вже сама могла писати вихолощений текст, а він тільки підправляв мене, але коментар 2010 р. писався на базі коментаря 2005 р. видання.

Михайло Якович був керівником моєї дипломної роботи.

Підводячи підсумки своїм спогадам, хочу зазначити, що на той момент я не зовсім усвідомлювала, з якою людиною мене звела доля, з ким довелося працювати, у кого вчитися. Я щаслива, що у своєму житті зустріла таких надзвичайно талановитих, добрих, щиросердних людей.

ПОНЯТТЯ ТА ОКРЕМІ ОЗНАКИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ ЯК ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ

Фролов Олександр Павлович
завідувач навчальної лабораторії кафедри кримінальних розслідувань навчально-наукового інституту економічної безпеки Державного податкового університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3429

На сучасному етапі розвитку нашої держави, протиправним посяганням все частіше стали піддаватися суспільні відносини у сфері економічної діяльності. Поряд із так званими «традиційними злочинами», поширились кримінальні правопорушення у сфері економічної (господарської) діяльності, способи вчинення і приховування яких все більше ускладнюються. Зростає також кількість техногенних катастроф та злочинів терористичної спрямованості, пов'язаних із значною кількістю постраждалих.

З урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики, особливої актуальності набуває дослідження питань щодо застосування тактичних засобів при проведенні слідчих (розшукових) дій у складній організаційній формі.

Досвід практичної діяльності слідчих підрозділів показує, що при проведенні слідчих (розшукових) дій, саме у складній організаційній формі, у працівників правоохоронних органів часто виникають проблеми організаційного та процесуального характеру, для вирішення яких необхідне розроблення як теоретичної, так і методичної бази, оскільки, як ми вже зазначали, питання щодо здійснення таких слідчих (розшукових) дій на сьогодні залишаються дослідженими недостатньо.

У науковій літературі (автори К. В. Антонов, В. П. Бахін, Р. С. Бєлкін, Д. В. Гребельський, М. О. Демидов, Ю. В. Дубко, О. Ф. Долженков, М. В. Корнієнко, В. В. Крикун, В. М. Кульчицький, І. П. Козаченко, В. А. Лаптій, А. Ф. Майдиков, Ю. Б. Оболенський, В. М. Плішкін, А. І. Пясецький, В. Л. Регульський, М. Б. Саакян, В. Г. Самолов, І. В. Сервецький, В. А. Ситник, А. С. Спаський,

В. Л. Трасковський) [1-4 та ін.], присвяченій проблемам управління правоохоронними органами, на сьогодні, досить активно досліджуються різні аспекти проведення близьких за умовами організації комплексних правоохоронних заходів – «спеціальних операцій», які пов'язані з використанням великої кількості сил і засобів, на значній за розмірами території.

Аналізуючи поняття «спеціальна операція», запропонованих окремими із вищенаведених авторів, можна констатувати, що підхід до визначення цього поняття простежується загальний, тобто, будь-яка спеціальна операція, яку проводять правоохоронні органи має перелік характерних (ключових) ознак.

По-перше, це наявність комплексу заходів (організаційних, правових, оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних, психологічних, силових, матеріально-технічних та ін.), які лише в сукупності можуть забезпечити ефективне вирішення завдань у надзвичайних умовах.

По-друге, це скоординоване використання сил і засобів правоохоронних органів.

По-третє, значний за своїми розмірами просторовий розмах (залежно від виду та масштабу надзвичайної пригоди, обсягу заподіяних негативних наслідків).

По-четверте, планова основа, узгодження і координація усього комплексу заходів за метою, часом, місцем, способом тощо.

По-п'яте, єдине керівництво угрупуванням сил і засобів спеціально створеним органом (об'єднаний оперативний штаб, оперативний штаб, група управління).

Крім того, такі комплекси заходів в основному спрямовуються на виконання кримінально-процесуальних, оперативно-розшукових, адміністративно-правових та інших правоохоронних завдань, а тому, теоретичні та практичні рекомендації з проведення такого роду «спеціальних операцій» можуть бути застосовані для формування базових положень щодо проведення широкомасштабних слідчих (розшукових) дій у складній організаційній формі. Більш того, сам термін «спеціальна операція», на нашу думку, цілком прийнятний для визначення організаційної форми здійснення таких слідчих (розшукових) дій.

Для більш чіткого визначення нашого бачення сутності спеціальної операції, як складної організаційної форми проведення слідчої (розшукової) дії, сформуємо і розглянемо її основні ознаки.

1. Спеціальна операція – це не процесуальний різновид, тобто не нова слідча (розшукова) дія, а суто організаційна форма її проведення. Слідча (розшукова) дія, що проводиться у формі спеціальної операції, характеризується не специфічним процесуальним механізмом, а виключно особливостями своєї організації.

2. Спеціальна операція передбачає: а) єдине керівництво угрупуванням сил і засобів спеціально створеним органом; б) планову основу, узгодження і координацію усього комплексу заходів за метою, часом, місцем і способом проведення.

3. Слідча (розшукова) дія, що проводиться у формі спеціальної операції передбачає участь досить чисельної кількості суб'єктів (прокурори, слідчі, співробітники оперативних та спеціальних силових підрозділів, спеціалісти тощо).

4. Слідча (розшукова) дія, що проводиться у формі спеціальної операції полягає у сприйнятті (виявленні, вилученні та дослідженні) безлічі різноманітних за своїм характером та розміром об'єктів (фрагментів об'єктивної реальності, елементів речової обстановки), що містять у собі доказову та іншу криміналістично значиму інформацію і розташованих на значній за своїми розмірами території.

Ще однією суттєвою ознакою слідчої (розшукової) дії у формі спеціальної операції є протидія розслідуванню з боку осіб, які не зацікавлені у належному її проведенні. Слід зазначити, що такі слідчі (розшукові) дії далеко не завжди супроводжуються протидією розслідуванню (наприклад, огляди місць подій у справах про аварії на залізничному, авіаційному та водному транспорті, вибухи, пожежі, злочини терористичної спрямованості тощо), а тому протидія розслідуванню є не обов'язковою, а лише факультативною ознакою слідчих (розшукових) дій, що проводяться у формі спеціальної операції.

Необхідно зауважити, що у формі спеціальної операції можуть проводитися лише деякі з «нонвербальних» та «змішаних» слідчих (розшукових) дій, які передбачають наочно-образне сприйняття суб'єктами процесуального пізнання фрагментів об'єктивної реальності та зовнішньої обстановки.

Не можуть, на наш погляд, проводитися у формі спеціальної операції такі слідчі (розшукові) дії, як допит та одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення особи, речей чи трупа для впізнання, освідування особи, оскільки за своєю процесуальною природою вони не можуть характеризуватися великим колом учасників і значною за своїми розмірами територією проведення, а тому, найбільш типовими слідчими (розшуковими) діями, що можуть проводитися у формі спеціальної операції, є обшук, огляд і слідчий експеримент.

На підставі зазначених ознак, спробуємо сформулювати визначення спеціальної операції, як організаційної форми проведення слідчої (розшукової) дії.

Отже, *спеціальна операція* – це складна організаційна форма проведення «невербальної» (обшук, огляд), або «змішаної» (слідчий експеримент) слідчої (розшукової) дії, що передбачає єдине керівництво угрупуванням сил і засобів спеціально створеним органом, планову основу, узгодження і координацію усього комплексу заходів за метою, часом, місцем і способом проведення, яка характеризується значною чисельністю суб'єктів (прокурори, слідчі, працівники оперативних та спеціальних силових підрозділів, спеціалісти тощо), і пов'язана зі сприйняттям (виявленням, вилученням, дослідженням) безлічі різноманітних за своїм характером та розміром об'єктів (фрагментів об'єктивної реальності, елементів речової обстановки), що містять в собі доказову та іншу криміналістично значиму інформацію, розташованих на значній за своїми розмірами території.

Література:

1. Россинский С. Б. Обыск в форме специальной операции: учебное пособие. Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2003. 199 с.
2. Пясецький А. І., Трасковський В. Л. Поняття спеціальної операції та його значення для практичної діяльності органів внутрішніх справ. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2001. № 4. С. 219-223.
3. Ситник В. А. Визначення спеціальної операції в теорії правничих наук. Форум права. 2014. № 2. С. 403-408.

4. Барангулов А. В. Щодо визначення поняття спеціальної операції: теоретично-правовий аспект. Південноукраїнський правовий часопис. 2017. № 2. С. 115-118.

ПРОТИДІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН

Чигрина Галина Леонідівна
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінальних розслідувань навчально-наукового інституту економічної безпеки Державного податкового університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3430

Легалізація (відмивання) майна (доходів), одержаного злочинним шляхом, – тяжкий злочин, який протягом останніх років став міжнародною проблемою. Кримінальна відповідальність за цей вид злочинів існує у всіх цивілізованих країнах світу. Не становлять виключення й Україна та Республіка Казахстан [1; 2].

Відповідно до чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1], за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, передбачена відповідальність ст. 209 КК України (Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом), а у разі використання доходів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів та сильнодіючих лікарських засобів – ст. 306 КК України (Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів).

Кримінальне законодавство Республіки Казахстан не розрізняє злочинні доходи за *джерелом походження* і передбачає кримінальну відповідальність за легалізацію грошових коштів та майна, одержаних злочинним шляхом (ст. 218 Кримінального кодексу Республіки Казахстан

(далі – КК РК) (Легалізація (відмивання) грошей та іншого майна, одержаних злочинним шляхом)) [2].

При цьому, законодавець Республіки Казахстан *диференціює предмет злочину*, виділяючи грошові кошти серед іншого майна, здобутого злочинним шляхом, підкреслюючи тим самим що злочинці переважно прагнуть зберегти свої активи у ліквідних формах, однією з яких є готівка (гроші).

Законодавством України більш узагальнено визначається предмет злочинів, передбачених ст. 209 КК України. Предметом легалізації (відмивання) визнається будь-яке майно (включаючи й грошові кошти), одержане злочинним шляхом. Але, вітчизняний законодавець, враховуючи підвищену суспільну небезпечність цього джерела походження злочинних доходів, окремим складом злочину встановлює кримінальну відповідальність за легалізацію коштів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів та сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України). При цьому ст. ст. 209 та 306 КК України співвідносяться як загальна та спеціальна правові норми.

Протидія легалізації доходів вимагає застосування сучасних й ефективних методів у масштабі всього світу. Одним з таких методів є позбавлення злочинців доходів, одержаних злочинним шляхом, та знарядь і засобів вчинення злочинів [3]. Але, щоб досягти бажаного результату, необхідно доказати не тільки факт вчинення легалізації (відмивання) доходів у діях підозрюваної особи, але й факт вчинення предикатного злочину, тобто злочину, який став джерелом одержання «брудного» доходу (майна). При цьому доцільно враховувати, що особа, яка легалізує (відмиває) доходи, не у всіх випадках особисто вчиняє предикатний злочин чи сприяє, як організатор чи пособник, вчиненню цього злочину. Достатньо щоб така особа усвідомлювала (розуміла), що майно (грошові кошти), яке легалізується, має злочинне походження.

Суб’єктом легалізації доходів за чинним КК України (злочини, передбачені ст. ст. 209 та 306 КК України), може бути осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Тобто, за вітчизняним законодавством, суб’єкт легалізації доходів – загальний. Відповідно до положень КК Республіки Казахстан (ст. 218 КК РК), крім загального суб’єкту (основний склад злочину), відповідальність за легалізацію доходів можуть нести також службові особи (кваліфікований склад злочину).

Для ефективного виявлення та доказування фактів легалізації доходів корисними будуть висновки швейцарського теоретика боротьби з відмиванням майна (доходів) Паоло Бернасконі та інших вчених, які, аналізуючи спрямованість світової економіки до глобалізації, звертають увагу на те, що у більшості випадків доцільно розрізняти: країни вчинення основного (предикатного) злочину, який став джерелом доходів, і країни «відмивання» доходів [4].

З огляду на транснаціональний характер злочинності, процес доказування ускладнюється у тих випадках, коли легалізація злочинних доходів відбувається на території більше ніж однієї держави.

Як показує вивчення слідчої та судової практики [5], а також власний досвід слідчої роботи, початковою стадією легалізації (відмивання) доходів у великих розмірах фактично є готівка, яка, у переважній більшості випадків, одержується на території однієї країни, а легалізується (відмивається) на територіях інших держав.

Враховуючи викладене, під час доказування, на нашу думку, можна успішно використовувати трифазну модель легалізації злочинних доходів, запропоновану FATF [6]. Ця модель передбачає виділення у єдиному процесі легалізації злочинних доходів наступних стадій: *розміщення* (placement – англ.); *розшарування* (layering – англ.) та *інтеграцію* (integration – англ.). При цьому стадія розміщення злочинних доходів, особливо у великому розмірі, є найслабшою ланкою у процесі легалізації (відмивання) доходів. Незаконно отримані доходи найлегше виявити на цій стадії.

Якщо розміщення злочинних доходів пройшло успішно, тобто не було виявлено правоохоронними органами, то розкрити подальші дії щодо їх легалізації (відмивання) стає набагато важчим, а у більшості випадків – неможливим. Різні фінансові операції нашаровуються одна на іншу з метою ускладнення роботи учасників системи протидії легалізації злочинних доходів, спрямованої на виявлення злочинних доходів та осіб, які їх легалізують, а також на припинення цієї діяльності.

Таким чином, друга стадія – розшарування, тобто відрив злочинних доходів від джерел їх походження шляхом складного ланцюга фінансових операцій, спрямованих на маскування походження доходів, що перевіряються, ускладнює, а частіше – унеможливлює доказування фактів легалізації злочинних доходів.

Чинним законодавством України, як і законодавством Республіки Казахстан, не визначено мінімального розміру доходів (коштів або вартості майна), як предмета легалізації, що дає підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. ст. 209 та 306 КК України (ст. 218 КК РК). Отже, основний злочин за своїм складом є формальним. Такий підхід дає можливість при кримінально-правовій оцінці дій, вчинених з коштами або майном, розмір яких незначний, виходити з положень загальної частини Кримінального кодексу, враховуючи не тільки обсяг доходів, одержаних злочинним шляхом (ч. 2 ст. 11 КК України (незначність діяння)), але й тяжкість предикатного злочину.

Поєднуємо думку тих вчених, які вважають, що закріплення таких ознак, як здійснення відмивання доходів у великому (ч. 2 ст. 209 КК України; ч. 3 ст. 218 КК РК) або особливо великому (ч. 3 ст. 209 КК України) розмірах, є недоцільним: по-перше, критерії, встановлені для визнання легалізації (відмивання) доходів вчиненими у великому або особливо великому розмірі – необґрунтовано завищені; по-друге, наявність таких ознак пов'язує суспільну небезпечність відмивання з певним розміром коштів, що виступають предметом злочину, фактично переорієнтовуючи склад злочину з формального на матеріальний. На нашу думку, більш ефективним і достатнім було б визначення кваліфікуючих ознак з акцентом на суб'єкт вчинення злочину: особа, раніше судима за легалізацію (відмивання) доходів; легалізація, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб (для ч. 2 ст. 209 КК України), або організованою групою, як зазначено у ч. 3 ст. 209 КК України.

Викладене дозволяє зробити висновки про те, що ефективність доказування фактів легалізації (відмивання) доходів забезпечується:

1) командною роботою правоохоронних органів двох і більше країн (при цьому ефект підсилюється, якщо законодавство цих країн гармонізоване);

2) якісним документуванням не тільки процесу легалізації доходів, підготовчого процесу, але й фактів вчинення предикатних злочинів;

3) наявністю не тільки приводів, але й підстав для початку досудового розслідування фактів легалізації (відмивання) доходів (однієї аналітичної довідки і схеми, що відбиває рух коштів, замало. Потрібні матеріали, зібрані внаслідок комплексного проведення аналітичних та оперативних заходів; документи (копії документів), що підтверджують

вчинені дії, спрямовані на легалізацію (відмивання) доходів, у тому числі інформація про підготовчі дії, вчинені предикатні правопорушення та коло осіб, причетних до цих дій);

4) своєчасним створенням та злагодженою (скоординованою) роботою міжнародних слідчо-оперативних груп;

5) своєчасним залученням фахівців у сфері комп'ютерних технологій, банківської та господарської діяльності (не лише під час розслідування кримінальних проваджень (справ), а й до початку кримінального провадження (на стадіях виявлення та документування протиправних дій підозрюваних осіб)).

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 № 2341-III (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top (дата звернення: 20.11.2021).
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 03.07.2014 № 226-V ЗРК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.07.2021). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=4;-90#pos=4;-90 (дата обращения: 20.11.2021).
3. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. Конвенцію ратифіковано з заявами і застереженнями Законом № 2698-VI від 17.11.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text (дата звернення: 20.11.2021).
4. Козлов И. В. О стадиях процесса реализации преступных доходов. *Теневая экономика*. 2007. № 31 (271). С. 76-78. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/o-stadiyah-protsessa-legalizatsii-prestupnyh-dohodov/viewer.
5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 20.11.2021).
6. Руководящие указания FATF. Февраль 2013. Оценка рисков отмывания денег и финансирования терроризма на национальном уровне. URL: https://jurdefinans.com/d/fatf_risk_accessment_1.pdf (дата обращения: 20.11.2021).

ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ЯК ОБСТАВИНА НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ ПРИ ВИКОНАННІ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В УКРАЇНІ

Горобець Надія Сергіївна
доктор філософії в галузі права, Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3417

Зобов'язальні правовідносини як одна з передумов господарської діяльності є важливою умовою ринкових відносин в державі. Зокрема, саме в формах господарських зобов'язань реалізується процес переміщення товарів (результатів виконаних робіт, наданих послуг тощо) із сфери виробництва у сферу розподілу та обміну і через неї – у сферу споживання. Водночас з введенням 24.02.2022 р. на території України воєнного стану, виконання більшості господарських зобов'язань істотно ускладнилось або ж стало взагалі неможливим. Вказане безсумнівно обумовлює необхідність пошуку сторонами господарських зобов'язань юридичних інструментів, які дозволяють змінити, призупинити або взагалі припинити виконання зобов'язання, а також вирішити питання про відповідальність зобов'язаної сторони за неналежне виконання чи невиконання господарського зобов'язання.

Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. закріплює, що у разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилося неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності (ст. 218) [1].

Зміст вищевказаної норми свідчить, що договір може містити положення щодо форс-мажору або ж взагалі не згадувати про форс-мажор. Відповідно якщо виникає спір між сторонами господарського зобов'язання щодо його виконання вони керуються умовами укладеного ними договору, а якщо ж у договорі взагалі не згадується форс-мажор, то для захисту інтересів можна користуватись загальними нормами Господарського кодексу України.

Під форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) виходячи зі змісту ч. 2 ст. 141 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 р. законодавець розуміє надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, військові дії, оголошена та неоголошена війна і т.д. [2].

У Постанові Верховного суду від 17.08.2022 р. у справі № 922/854/21 встановлено, що ознаками форс-мажорних обставин є те, що: вони не залежать від волі учасників господарських відносин; мають надзвичайний характер; є невідворотними; унеможливлюють виконання зобов'язань за таких умов здійснення господарської діяльності [3].

Тобто, війна є форс-мажором, але такі обставини непереборної сили мають бути обов'язково засвідчені. Зокрема, Листом № 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022 р. (далі – лист) Торгово-промислова палата України визнала, що військова агресія проти України є форс-мажорними обставинами [4].

Виходячи зі змісту Постанови Верховного суду у справі № 910/15264/21 від 31.08.2022 р. форс-мажор не є підставою для примусової зміни умов договору та звільнення від виконання зобов'язання. Хоча сторони зобов'язання можуть продовжити строк виконання зобов'язань внаслідок форс-мажору якщо така можливість передбачена умовами договору, або укласти додаткову угоду про це за взаємною згодою сторін після виникнення форс-мажору [5].

Окрему увагу необхідно звернути, що у Постанові Верховного суду у справі № 910/9258/20 від 01.06.2021 р. наголошено наступне: «Форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру, і при їх виникненні сторона повинна довести, що ці обставини були

форс-мажорними саме для даного випадку виконання зобов’язання». Обов’язок доведення наявності непереборної сили покладається на особу, яка порушила зобов'язання. Саме вона має подавати відповідні докази в разі виникнення спору [6]. Тобто посилання сторони зобов’язання на лист Торгово-промислової палати України як універсальний документ помилкове. Дійсно умови здійснення господарської діяльності в західних, прикордонних областях, на тимчасово окупованих територіях на сьогодні відрізняються тому має бути досліджено обставини конкретного зобов’язання та встановлено причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажором та неможливістю виконати саме це зобов’язання. Вказане унеможливлює використання листа Торгово-промислової палати України як підстави для невиконання зобов’язання та уникнення відповідальності.

Таким чином, у разі якщо інше не передбачено законом або договором військова агресія як обставина непереборної сили звільняє зобов’язану сторону від господарсько-правової відповідальності за порушення господарського зобов’язання, але не є підставою для примусової зміни умов господарського зобов’язання чи звільнення від його виконання.

Література:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст.144.
2. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 13. Ст. 52.
3. Постанова Верховного суду від 17.08.2022 р. у справі № 922/854/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105793167.
4. Лист Торгово-промислової палати від 28.02.2022 р.№ 2024/02.0-7.1. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf.
5. Постанова Верховного суду від 31.08.2022 р. у справі № 910/15264/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078967.
6. Постанова Верховного суду від 01.06.2021 р. у справі № 910/9258/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97350258.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЮЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ПІДСТАВІ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ ДОКТРИН ПРИРОДООХОРОННОГО ПРАВА

Патлачук Олександр Васильович
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри загальноосвітніх дисциплін Чернігівського інституту імені Героїв Крут ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжнародна академія управління персоналом»

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3414

Шляхи удосконалення діючого законодавства на підставі історичного досвіду використання доктрин природоохоронного права, як наявність історичного досвіду в сфері реалізації доктрин природоохоронного права може суттєво допомогти в розробці політики України в галузі охорони, використання та відтворення природних об’єктів. До змісту доктрини охорони природи пропонується розглянути такі розділи: по-перше, визначення основних загроз природному фонду України. До числа основних загроз цього природного ресурсу належать: зміни клімату, антропогенний вплив, викиди промислових підприємств, автомобільного транспорту, забруднення лісів побутовими відходами, радіоактивними речовинами, незаконні рубки, пожежі, а також питання нераціонального використання землі, лісів, водних об’єктів; по-друге, формулювання цілей, напрямів, завдань та принципів проведення єдиної правової політики в природній сфері. Основними напрямами забезпечення доктрини є збереження цього природного ресурсу, забезпечення прав людини на безпечне навколишнє середовище, наявність у населення можливості безоплатного користування деякими видами природних ресурсів, впровадження ефективних технологій використання земель без хімічних добрив, використання систем моніторингу та сертифікації, забезпечення суспільства інформацією щодо їх стану, яка повинна бути доведена до громадськості; по-третє, фіксація сучасних концепцій сталого розвитку, збалансованого

використання та біорізноманіття. З цією метою необхідно прийняти нормативно-правові акти, які дають можливість створити дієві механізми узгодження різновекторних інтересів суспільства; по-четверте, організаційно-правові заходи з охорони природних об’єктів Карпатського регіону, Полісся, деяких об’єктів степової зони України. Ураховуючи цінність цих природних ресурсів, є доцільним внести зміни в нормативно-правові акти, які встановлюють розмір оплати за користування такими об’єктами, які повинні бути більшими, ніж ті, що використовуються в інших природних регіонах України; по-п'яте, проведення структурних змін в організації державної охорони природних об’єктів і контролю за їх станом. За допомогою системи охорони природних об’єктів передбачається вирішити такі питання: припинення незаконних посягань та будь-яких інших користувань; збереження цих об’єктів від пожеж, крадіжок, пошкодження, ослаблення, захист від шкідників і хвороб та іншого шкідливого впливу; по-шосте, підвищення рівня екологічних знань у суспільстві; по-сьоме, міжнародне співробітництво; по-восьме, реалізація положень природоохоронної доктрини шляхом прийняття низки підзаконних актів. У реалізації даного плану з урахуванням історичного досвіду необхідно передбачити такі заходи: 1) створення державних і недержавних систем екологічної освіти; 2) включення питань екології природних об’єктів, їх раціонального використання, охорони в навчальні плани на всіх рівнях освітнього процесу; 3) підготовка і перепідготовка педагогічних кадрів у сфері природознавства для всіх рівнів системи обов'язкової освіти; 4) включення питань культури, освіти у сфері охорони природи в державні, регіональні та місцеві програми розвитку територій; 5) державна підтримка діяльності системи освіти у сфері охорони природи; 6) підтримка і публікація матеріалів, пов’язаних з природним фондом, у засобах масової інформації.

Все це вирішує важливе і актуальне наукове й практичне завдання, суть якого підлягає у дослідженні особливостей становлення і розвитку доктрини природоохоронного права України як складової континентальної правової системи. Історико-правове дослідження зазначеної проблеми дає змогу дійти до низки загальних висновків. Дослідження особливостей формування доктрин природоохоронного

права показало, що їх роль обумовлена історичним розвитком держави, формами правління, політичним режимом, пануючими в суспільстві поглядами на природу. Комплексний історико-теоретичний аналіз дає змогу дослідити механізм виникнення і дії природоохоронних доктрин, який складається з таких етапів: а) виникнення потреби правового регулювання; б) науковий пошук; в) поява ідеї та її обґрунтування; г) підтримка ідеї на державному рівні і схвалення громадськістю; д) перетворення ідеї на концепцію проведення правової реформи у будь-якій сфері суспільного життя.

Розглядаючи зміст функцій доктрин природоохоронного права, до числа яких відносяться: а) пояснювальна функція, яка дає змогу чітко обґрунтувати необхідність захисту природних об’єктів від незаконного використання; б) аксіологічна функція – це термін, який вказує на цінносте, соціальне, суспільне і культурне значення природних об’єктів; в) системо-утворююча функція розглядається на прикладі розвитку українського природоохоронного законодавства; г) творча функція полягає в розробці та поширенні ідей з метою їх застосування в практичній діяльності; д) евристична функція базується на можливості закріплення в змісті нормативно-правових актів нових теорій, наукових відкриттів та сучасних технологій; е) ідентифікуюча функція являє собою властивість природних об'єктів, що відповідають певним показникам, можливість використання доктрини для виявлення ступеня відповідності тих чи інших державно-правових рішень, завданням та цілям поставлених законодавцем; є) прогностична функція дає змогу дослідити в умовах стрімкого зростання екологічних проблем результати прийнятих на підставі доктрин нормативно-правових актів.

Досліджуючи зміст ознак доктрин природоохоронного права, до числа яких відноситься: наукова обґрунтованість, авторитетність, науково-прикладний характер, регулятивна можливість, формальна визначеність, прогностичність, масштабність. На підставі розгляду змісту та ознак доктрин, нормативно-правових актів, прийнятих у цій сфері, теорій, концепцій, учень, використовуючи в якості критерію відношення держави до природи, хочу виділити чотири види природоохоронних доктрин: а) релігійна; б) ліберальна; в) еклектична; г) інтервенціоністська.

На підставі історичного досвіду пропонується внести до змісту природоохоронної доктрини України положення, пов'язані з розвитком та збалансованим використанням природних ресурсів, які передбачають наступне: збалансоване природне користування на екосистемній основі, використання еколого-економічних методів господарювання, застосування ринкових механізмів стимулювання прогресивних технологій, прозорість прийняття рішень з урахуванням інтересів усіх природокористувачів.

Література:

1. Атоян О. Н. Категория «историко-правовая реальность»: в пространстве семантических метаморфоз / О. Н. Атоян // Поняття, терміни і категорії історико-правової науки : матеріали XXI Міжнар. істор.-прав. конф. (м. Миколаїв, 23-26 квіт. 2009 р.). – Миколаїв, 2009. – С. 12-23.
2. Бошно С. В. Доктрина как форма и источник права / С. В. Бошно // Журнал российского права. – 2003. – № 12. – С. 70-79.
3. Гетьман А. П. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля / А. П. Гетьман // Право України. – 2011. – № 2. – С. 11-19.
4. Євграфова Є. П. Доктрини та концепції у правовій системі України: форми і сфери застосування / Є. П. Євграфова // Право України. – 2010. – № 5.– С. 77-84.
5. Земельний кодекс УРСР від 16 жовтня 1922 р. – Харків : Вид-во Народного комісаріату юстиції, 1922. – 31 с.
6. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 2.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРИНЦИПУ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТОВАРОВИРОБНИКА ТА РІВНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВОЮ УСІХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Чечет Олександра Валентинівна
студентка 3 курсу, Навчально-науковий інститут права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: Пацурія Ніно Бондовна, доктор юридичних наук, професор кафедри господарського права, Київський Національний університет імені Тараса Шевченка

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3408

Актуальність теми полягає у тому, що робить кожна держава задля дотримання проголошених на законодавчому рівні принципів. Як співіснують дані принципі у сучасних державах та чи не є ці норми суто декларованими? Метою роботи є співвідношення принципів захисту національного виробника та рівного захисту державою усіх суб`єктів господарювання, формування пропозиції вдосконалення господарської діяльності в Україні та порівняння з іноземними державами.

Обидва існують в правових системах вільного світу, але я ставлю під сумнів можливість рівносильного виконання кожного з них. Причиною тому є, передусім, те, що кожна країна відстоює інтереси власного товаровиробника в першу чергу, адже це запорука успіху в цілому. Відповідно до принципу рівного захисту державою усіх суб'єктів господарювання, держава виступає гарантом рівного захисту усіх суб'єктів господарювання, не залежно від форми власності, шляхом ненадання переваг у захисті прав жодному із суб'єктів господарювання, оскільки кожен суб'єкт наділений тим самим обсягом прав і може відстоювати їх у визначеному законом порядку. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом у здійснені ним своїх прав та обов'язків. Щоправда, європейські держави розробили власну систему здійснення такої діяльності, запровадивши форму кількісних обмежень у вигляді

квот. Квотування – встановлення для певного періоду часу граничних об’ємів імпорту (експорту) окремих товарів із розподілом об’ємних часток (квот) між конкретними імпортерами (експортерами) [9]. Такі заходи кількісних обмежень експорту та імпорту роблять ціну на зазначені товари менш привабливою, що скорочує обсяги увезення. Однак ані митні збори, ані інші засоби протекціонізму не мають обмежувати виробника в питаннях виходу на зовнішній ринок, не встановлюють прямих адміністративних обмежень, що визначають кількість і номенклатуру товарів, дозволених до ввезення (вивезення), не обмежують коло країн, звідки (куди) ці товари можуть бути вивезені (ввезені) [3; 81]. До прикладу, світове виробництво оливкової олії в основному зосереджено в Європі, зокрема в Іспанії та Італії, які володіють більшістю квот на вироблення відповідної продукції. Натомість Греція, чия здатність вирощувати щось є вкрай обмеженою, володіє меншістю квот, а іншого джерела доходів, окрім туризму, майже не має. Останнє твердження випливає з урахування географічного розташування та кліматичних умов країни [2]. Так, тарифні квоти повинні бути введені в такий спосіб, аби уникнути будь-якої дискримінації між зацікавленими операторами, застосовуючи один з наступних методів або їх комбінацію або в інший відповідний спосіб: метод , заснований на хронологічному порядку подачі заявок (принцип "перший прийшов, перший отримав") [5; 6]. І дійсно, Греція приєдналася до ЄС з часом, і тому отримала квоту такого розміру, але це все ще підтверджує, що країни-учасниці ЄС захищають власного товаровиробника, тобто тих країн, які увійшли до складу союзу перші [7] Основними видами системної державної допомоги підприємствам є, зокрема допомога малим та середнім підприємствам. Країни-учасниці ЄС отримали також можливість спеціальної підтримки малих сільськогосподарських підприємств шляхом здійснення додаткових виплат на «первинну» площу, що обробляється (розміром до 30 га або до середнього розміру сільгосппідприємства по країні). На фінансування таких виплат держави ЄС можуть спрямувати до 30% від максимального річного ліміту прямих виплат, що надаються бюджетом Євросоюзу. Як і раніше, можливим залишається прив'язка виплат певної частини субсидій до обсягів виробництва. Загалом на таке стимулювання може бути спрямовано максимально 7 % від загального розміру національного ліміту

одержуваних бюджетних коштів, проте держави ЄС, які вже використовують цей інструмент, можуть використовувати до 12 % коштів, а в окремих, спеціально обґрунтованих випадках, навіть ще більше [8]. Аналіз особливостей фінансування малого і середнього бізнесу в Германії показав, що успіх підприємницької діяльності в цих країнах пов'язаний з: наданням державної підтримки лише на конкурентній основі; державними гарантіями за кредитами, що надаються комерційними банками (гарантія 60-90% від суми кредитів); створенням мережі спеціальних банків, які обслуговують малий бізнес на різних рівнях; стимулюванням інноваційної діяльності малих підприємств; застосуванням такої системи оподаткування, що стимулює сплачувати, а не приховувати податки; спеціальним порядком нарахування амортизації [1]. В Україні Загальна система оподаткування бізнесу передбачає сплату наступних податків: податок на доходи фізичних осіб – 18% з доходу та військовий збір – 1,5% з доходу. Також, у нас присутні норми Податкового кодексу, які надають пільги. Відповідно до пп. 165.1.24 п. 165.1 ст. 165 Податкового кодексу України не оподатковуються доходи, отримані від продажу власної сільськогосподарської продукції, що вирощена, відгодована, виловлена, зібрана, виготовлена, вироблена, оброблена та/або перероблена безпосередньо фізичною особою на земельних ділянках, наданих їй у розмірах, встановлених Земельним кодексом України для ведення: садівництва та/або для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибні ділянки) та/або для індивідуального дачного будівництва, особистого селянського господарства та/або земельні частки (паї), виділені в натурі (на місцевості), сукупний розмір яких не перевищує 2 гектари. Для реалізації цієї норми подається довідка 3-ДФ. Проте, раніше раніше Податковий та Земельний кодекси дозволяли реалізовувати продукцію на 50 тисяч гривень у день без сплати ПДФО та військового збору, а на сьогоднішній день дозволено реалізовувати продукцію на 78 тисяч у рік. Перетинаючи цю межу, підприємець маає сплатити податок на доходи фізичних осіб – 18% з доходу та військовий збір – 1,5% з доходу [4]. Це значно зменшує стимулювання малого бізнесу в Україні, тим самим змушуючи нас закуповувати імпортну продукцію замість підтримання самозабезпечення. Я вбачаю це цілком можливим, адже родючі землі

України дозволяють вирощувати майже все, а розбудовуючи промислову систему ми не будемо залежати від жодної країни в сфері забезпечення продукції сільського господарства та товаровиробництва, принаймні, першої необхідності. До того ж введення зазначеної норми, в порівнянні з раніше існуючою, може стимулювати населення до порушення законодавства шляхом безготівкового продажу своєї продукції більшим підприємствам, що, звичайно, є негативним для держави в цілому. Наразі, українське регулювання в окремих сферах господарювання виглядає так, ніби Україна захищаю зарубіжного підприємця більше ніж національного [4]. В країнах-учасницях Європейського Союзу (далі – ЄС) динаміка зовсім інша: інтереси національного виробника захищені у літері закону і на практиці. Це проявляється у виплатах, які підтримують національне виробництво, гнучка система оподаткування, що стимулює розвиток малих підприємств. Європейський захист національного виробника проявляється і в не настільки очевидних кроках. Зокрема, Польща віднедавна ввела норму, щодо зменшення ветеринарного та фіто санітарного контролю в пунктах пропуску, скоротило роботу стійок оформлення в пунктах пропуску, що значно зменшило пропускну спосібність українських товарів на її територію [9]. Щоправда, Міністерство інфраструктури України та Міністерство інфраструктури і розвитку Польщі досягнули домовленості щодо скасування дозволів для усіх перевізників, які здійснюють міжнародні перевезення палива [10]. Де-юре, це має покращувати становище українських перевізників та значно скоротити черги, де-факто ж на кордоні й досі можна спостерігати величезні черги. Причиною цьому є, звичайно, невигідність польського продукту на фоні більш дешевого українського. Таким чином, знову ж таки, Польща захищає власного виробника, хоча і формально не порушує принципу рівного захисту державою усіх суб’єктів господарювання. Ще одним підтвердженням моїх слів слугують нещодавні перемовини України та Польщі з приводу квот на дозвіл міжнародних перевезень. Польща систематично зменшувала кількість останніх, хоча це також складова доходу держави: пальне для вантажівок, проживання водіїв, сплата платних доріг, використання мобільного зв’язку тощо [11]. Звідси логічний висновок: Польща боїться більш вигідного українського продукту, боїться конкуренції. Це можна пояснити тим, що в Україні більш сприятливі умови для вирощення окремих

культур та це значно дешевше, ніж у Польщі. Тим самим українські товари можуть загрожувати польським виробникам, бо ціна на українські товари виглядатиме привабливіше.

Отже, підсумовуючи вищесказане, я роблю наступні висновки: такі принципи як захист національного товаровиробника та принцип рівного захисту державою усіх суб'єктів господарювання існують доволі умовно. Так, країни-учасниці ЄС дійсно рівно захищають усіх суб'єктів господарювання, проте все одно де-факто надають перевагу національному виробнику, очевидними та не зовсім методами, і підтримують його настільки, наскільки це можливо і не заборонено законом. Українська ситуація складніша: на жаль, де-факто в Україні зарубіжні підприємства почувають себе комфортніше, аніж національні. Отримання пільг спрощує податковий тягар, але останні зміни все одно значно обмежують дію пільги та не покращують становище малих підприємств, що було доведено в роботі. На законодавчому рівні закріплена можливість отримання грантів та субсидій, але на практиці їх отримують одиничні підприємства. На мою думку, Україна, зважаючи на її географічне розташування, родючі землі, кліматичні показники та багато інших чинників, загалом здатна самостійно забезпечувати внутрішній ринок продукцією з мінімальної кількістю імпортних товарів. Доцільним для України буде запровадження системи фінансової допомоги для малих підприємств, як це відбувається в ЄС. Мова йде, звичайно, про мирний час.

Література:

1. Halunko, V., Halunko, V., Savyuk, M. Foreign experience for financing small and medium business. *Baltic Journal*. 2018.
2. European Commission DG Agriculture and Rural Development Unit G.4. Arable crops and olive oil. EU27 Olive oil intra trade 2020/21 (CN 1509). URL: https://agriculture.ec.europa.eu/data-and-analysis/markets/price-data/price-monitoring-sector/olive-oil_en (дата звернення 30.09.2022)
3. Кубатко О. В. Торговельна політика ЄС та Україна: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2019. 143 с
4. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 27-55-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення 29.09.2022)

5. Регламент Комісії (ЄС) N 1063/2010 про внесення змін та доповнень в Регламент (ЄЕС) N 2454/93, що визначає правила застосування Регламенту Ради (ЄЕС) N 2913/92 про створення Митного кодексу Співтовариства від 18 листопада 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a47#Text (дата звернення 30.09.2022)
6. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1308/2013 від 17 грудня 2013 року про спільну організацію ринків сільськогосподарських продуктів та скасування регламентів Ради (ЄЕС) № 922/72, (ЄЕС) № 234/79, (ЄС) № 1037/2001 і (ЄС) № 1234/2007 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_020-13#Text (дата звернення 30.09.2022)
7. У ЄС досягли згоди щодо аграрної реформи. Made for minds: веб-сайт. URL: https://www.dw.com/uk/u-yes-dosiahly-zghody-shchodo-ahrarnoi-reformy/a-58052235 (дата звернення 30.09.2022)
8. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про публічні закупівлі" та інших законодавчих актів України щодо здійснення оборонних та публічних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» від 16 серпня 2022 р. №2526-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2526-20#Text (дата звернення: 29.09.2022)
9. Лист Прем'єр-Міністру Польщі Матеушу Моравецькому від В. О. Президента АсМАП України Володимира Баліна. 8 вересня 2022 р. URL: http://www.asmap.org.ua/info/l_pm_pol.pdf (дата звернення 02.10.2022)
10. Україна та Польща домовились про бездозвільний проїзд вантажівок з паливом. Урядовий портал. 6 травня 2022 р.: веб-сайт. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-ta-polshcha-domovilis-pro-bezdozvilnij-proyizd-vantazhivok-z-palivom (дата звернення 02.10.2022)
11. Україна і Польща погодили додаткові квоти на автоперевезення. Економічна правда: веб-сайт. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/16/682417/index.amp (дата звернення 02.10.2022)

ПЕРЕХІД У ЦИФРУ vs ПРАВА ЛЮДИНИ: ЯК ДОСЯГТИ ПОТРІБНОГО БАЛАНСУ

Вакарєва Карина Олександрівна
аспірант 2-го року навчання, Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3407

Вже сьогодні штучний інтелект починає активно змінювати світ навколо нас – четверта промислова революція та «постінформаційні» реалії задають нові тренди в розрізі захисту прав та основоположних свобод людини. Як свідчать наукові дослідження, технології штучного інтелекту можуть бути рушієм як прогресу, так і регресу. Штучний інтелект відрізняється від людського: він не втомлюється, не піддається впливу емоцій та здатний обробляти величезні масиви інформації. Щотижня ми дізнаємося про нові досягнення комп'ютерних програм, які ставлять медичні діагнози, малюють картини не гірше Рембрандта та розпізнають людський голос. Впровадження його технологій дозволяє автоматизувати чимало функцій, що раніше виконувалися людьми. Так, наприклад, США та Китай, які сьогодні вважаються передовими державами у сфері впровадження технологій штучного інтелекту, вже розробили національні стратегії. Ці документи спрямовані на подальше стимулювання науково-технічних розробок у цій галузі.

Водночас, швидкий розвиток технологій штучного інтелекту потребує пильної уваги до питань надійності, безпеки, справедливості, етики та рівності. По мірі того, як штучний інтелект продовжує проникати у наше повсякденне життя, його схильність до порушення прав людини стає дедалі серйознішою. Проблема ускладнюється відсутністю прозорості, підзвітності та інформації, як ці системи

влаштовані, як вони функціонують і в якому напрямку можуть розвиватися в майбутньому.

Загальновідомим є факт, що найпоширенішою сферою, яка опиниться під серйозною загрозою порушення основоположних прав людини у зв'язку із активним застосуванням робототехніки є сфера приватного життя, а саме право на приватність [4, с. 61]. Воно визначене у статті 12 Загальної декларації прав людини: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції, або на його честь та репутацію» [2]. Право на недоторканність особистого життя – основоположне право людини, необхідне для її безпеки. Сьогодні ж, у цифровому просторі збирається величезна кількість персональних даних, які можуть бути використані для формування психологічних портретів та передбачення нашої поведінки. Користуючись соціальними мережами та додатками, ми розкриваємо інформацію про наше здоров'я, політичні погляди, сімейний стан, не маючи уявлення, хто і як буде користуватися цією інформацією. Хоча окремі фрагменти цих даних можуть здатися незначними, проте разом вони розкривають найдрібніші деталі життя людини. Штучний інтелект буде використовуватися для обробки та аналізу всіх цих даних для різноманітних цілей: від мікротаргетованої реклами до оптимізації руху громадського транспорту та стеження за громадянами з боку держави [6, с. 52]. За схожим принципом діють карти Google Maps – вираховують фізичне перебування людини в конкретний момент часу, щоб вчасно надіслати пропозиції з метою вплинути на її вибір при відборі музею, сувенірної лавки чи ресторану [8]. Розвиток можливостей Інтернету та нових технологій штучного інтелекту дозволяє використовувати більш інвазивні інструменти спостереження за особою, ніж будь-коли. Неврегульоване використання систем штучного інтелекту загрожує покласти край анонімності.

В контексті недотримання права на приватність, слід зазначити про порушення ще двох – права на свободу висловлення та мирних зібрань. Людина, яка знає, що її дії відслідковують, ймовірно, буде делікатнішою у своїх висловлюваннях та братиме менш активну участь у громадському житті. Яскравим прикладом обмеження права на свободу висловлення може бути робота алгоритмів компанії Facebook, що

блокують дії акаунтів за допомогою фільтрів, які відслідковують дописи, що визначаються штучним інтелектом як ті, що несуть у собі дискримінацію, загрозу, булінг.

Невід'ємним правом кожної людини є право на життя. Слід зауважити, що в цьому контексті штучний інтелект є цінним помічником. Завдяки розширенню застосування його технологій лікарі можуть аналізувати різні стани пацієнтів віддалено, діагностувати смертельні хвороби або виявляти суїцидальні схильності. За допомогою роботизованого обладнання можна робити надскладні операції та втручання у важкодоступні місця. Проте, справедливо зазначити, що системи штучного інтелекту здатні нести загрозу життю людини. Нині у багатьох країнах розробляються повністю автономні системи озброєння. Зростання використання дронів та аналогічної зброї означає, що в конфліктній ситуації це може призвести до загибелі чи поранень ні в чому не винних цивільних осіб. Доцільно відмітити, що технології штучного інтелекту створюють небезпеку людським життям не лише у військовій площині – розвиток науки і технологій досяг такого рівня, що ДНК-тестування та різного роду аналізи можна використовувати для народження дітей лише з бажаними якостями або переривати вагітність на ранніх термінах. Безперечно, це ставить під загрозу право на життя кожної людини [6, с. 51].

Юніти штучного інтелекту дедалі частіше використовують у судовій діяльності, в тому числі для аналізу судової практики та винесення вироків. Машини працюють на основі того, як їх запрограмували люди. Якщо в систему введені алгоритми, що переслідують людські упередження, то така система буде неминуче їх повторювати. З'являється все більше доказів, що штучний інтелект, базований на упередженнях, дискримінує жінок, представників етнічних меншин та людей з інвалідністю. Помилки технологій розпізнавання обличчя, якими користуються правоохоронні органи, підвищують ризик збільшення неправомірних арештів через неправильну ідентифікацію. Це може призвести до порушення права громадян на справедливий судовий розгляд. Прискорення розгляду справ в такому випадку не завжди приводить до гуманізації судової діяльності [3, с. 153]. А вона є одним із базисів сучасного поняття «правова держава».

Відповідно до положень статті 23, 25 Загальної декларації прав людини, кожна людина має право на працю, вільний вибір місця роботи, справедливі та сприятливі умови праці та захист від безробіття [2]. Роль, яку відіграє штучний інтелект в автоматизації робочих місць, може становити реальну загрозу праву на працю. Він поступово заміщує працівника, виконуючи функції, які до цього покладалися на людину. В найближчі роки, за прогнозами вчених, з ринку праці зникне близько 75 мільйонів робочих місць [7]. До професій, які знаходяться під загрозою зникнення внаслідок автоматизації, відносять: бухгалтерів, адміністраторів, касирів, водіїв, страховиків, працівників промислових підприємств. Тобто, відбудеться повне заміщення штучним інтелектом людини в усіх видах рутинної роботи будь-якого рівня складності [1].

Окрім того, існують інші проблеми, пов’язані із використанням технологій штучного інтелекту – при наймі на роботу (як демонструють дослідження, Google з більшою вірогідністю буде показувати високооплачувані вакансії чоловікам, а не жінкам) або проведення внутрішнього рейтингу працівників, що має вирішальне значення для прийняття рішень про кар’єрний ріст кожного робітника. Якщо автоматизація дійсно змінить ринок праці й більшість людей залишаться без роботи, їм буде важко забезпечити себе та свої родини. Як наслідок, надмірне та неконтрольоване використання юнітів штучного інтелекту у трудовій сфері вплине не лише на право на працю, а й на право на достатній рівень життя.

Потенційно штучний інтелект може допомогти людям максимально ефективно використовувати свій час, розширити межі свободи та зробити їх більш щасливими. Разом із тим, він здатен занурити нас у світ антиутопії. Ось чому надзвичайно важливо знайти правильний баланс між науково-технічним прогресом та правами людини. Держави повинні слідкувати за тим, щоб приватні компанії, які займаються дослідженнями та впровадженнями технологій штучного інтелекту, дотримувалися стандартів у сфері людських прав. Більше коштів потрібно інвестувати у розвиток освіченості та грамотності людей – освітні ініціативи, підвищення компетентності впливатимуть на усвідомлення нинішніми та майбутніми поколіннями принципів роботи штучного інтелекту та наслідків його дій.

Станом на 2022 рік небагато країн прийняли закони, що регулюють діяльність штучного інтелекту, втім є юрисдикції-«піонери», чий досвід вивчається законодавцями з інших країн. Так, наприклад, в штаті Каліфорнія, США вступив в дію закон, націлений на обмеження використання в Інтернеті чат-ботів з метою покупки чи продажу товарів або послуг в комерційних цілях. Закон вимагає, щоб чат-бот проінформував свого співбесідника, що той спілкується з роботом, а не людиною. Інакше, буде накладений штраф у розмірі двох з половиною тисяч доларів за кожне таке порушення. Інший кейс стався в штаті Іллінойс, США. Там нововведення стосувалися найму на роботу. Так, закон зобов'язав роботодавців, що відбирають на посаду кандидатів: 1) завчасно повідомити потенційних працівників про використання технологій штучного інтелекту в процесі співбесіди; 2) надати кандидатам інформацію про роботу штучного інтелекту та критерії відбору; 3) до початку співбесіди отримати від кандидата згоду на оцінку його знань та вмінь штучним інтелектом [5].

Разом із тим, потрібно пам'ятати про той баланс, який я згадувала вище, бо спроби законодавців врегулювати окремі сфери робототехніки можуть нанести шкоду розвитку та впровадженню інновацій та технологій. Штучний інтелект несе в собі чимало можливостей, як для звичайних людей, так і корпорацій і держав в цілому: забезпечення безпеки людей, спрощення рутинних процесів та прийняття рішень. Його технології спричиняють масу викликів для прав і свобод людини. Необхідно, щоб рішення, прийняті на основі дій штучного інтелекту, бути зрозумілими та прозорими. При цьому значення матиме симбіоз ІТ-фахівців та науковців, юристів-практиків й експертів у сфері політики, аби у разі загрози, коли рішення комп'ютерної програми виявиться невірним, запропонувати ефективні засоби правового захисту.

Література:

1. Азьмук Н. А. Штучний інтелект у процесі праці у цифровій економіці: нові виклики та можливості. / Н. А. Азьмук // Економічний вісник Донбасу. – 2019. – № 3(57). – с. 137-145.
2. Загальна декларація прав людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

3. Кашкин С. Ю. Искусственный интеллект и робототехника: возможность вторжения в права человека и правовое регулирование этих процессов в ЕС и мире. / С. Ю. Кашкин // Сравнительно-правовые исследования. – 2019. – №7 (152). – с. 151-159.
4. Косілова О. І., Солодовнікова Х. К. Права і свободи людини і громадянина v.s. штучний інтелект: проблемні аспекти / О. І. Косілова, Х.К. Солодовнікова // Інформація і право. – 2020. – № 4 (35). – с. 56-66.
5. Почему начнутся массовые нарушения прав человека, если не регулировать исскуственный интеллект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://forbes.kz/life/opinion/pochemu_nachnutsya_massovyie_narusheniya_prav_cheloveka_esli_ne_regulirovat_iskusstvennyiy_intellekta/.
6. Турута О. В., Турута О. П. Штучний інтелект крізь призму фундаментальних прав людини. / О. В. Турута, О. П. Турута // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2022. – Випуск 71. – с. 49-54.
7. Thomas G., WimN. Artificial intelligence, jobs, inequality and productivity: Does aggregate demand matter?, MERIT Working Papers 2018-047, United Nations University – Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology (MERIT). URL: https://docs.iza.org/dp12005.pdf.
8. Thomas Hill «How to Target Customers With Location-Based Marketing». 26 June 2018. URL: https://business.tutsplus.com/tutorials/how-to-target-customers-with-location-based-marketing--cms-21507.

ЗАКАРПАТТЯ В ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВАХ УГОРСЬКОЇ ВЛАДИ В 1918-1919 РР.

Чухомець Олексій Олексійович
аспірант, Державний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3410

Аналізуючи проблематику теми дослідження, варто відмітити, що Закарпаття, до XX ст. не було адміністративно-територіальним самоврядним утворенням в складі Австро-Угорської імперії. Хоча територія краю було окремим Руським округом, такий поділ не призвів до надання політичних чи культурних прав автохтонному українському населенню. Визнаючи етнічну відмінність місцевих жителів, яких офіційно називали «русинами» при переписах населення, угорські політичні кола вважали їх національно-політично незрілими об'єктами мадяризації, яка полягала в масовому впровадженні угорської мови та закритті українських народних шкіл. З 1874 по 1912 рр. на території краю було ліквідовано 571 навчальні заклади з місцевою мовою викладання [2, с. 176-180].

Певна зміна в сприйнятті угорською владою становища краю відбулась після завершення Першої світової війни та розпаду Австро-Угорської імперії. В межах колишнього Угорського королівства набували розвитку місцеві національні рухи. На Закарпатті даний процес проявився в формі організації територіальних рад. Найбільш популярним був проукраїнський напрямок: з 2 листопада по 8 грудня в Хусті, Старій Любовні та Смаляві були утворені Руські Народні Ради, які виступали за приєднання до України. Разом з тим варто відмітити, що існували також ради проугорського (ужгородська Рада Рутенів Мадьярії) та прочеського (Пряшевська Народна Рада) напрямків [4, с. 345-346].

В таких умовах уряд новоутвореної Угорської Народної республіки на чолі з М. Карої вирішив надати автономію Закарпаттю. 21 грудня був прийнятий «закон № 10», який визнавав право самовизначення

за русинським населенням Закарпаття. Для даного процесу з комітетів Мараморош, Угоча, Берег і Унг була створена автономна область «Руська Країна». Її законодавчим органом мала бути «Руська народна рада». Виконавчу владу здійснював губернатор, якого призначав центральний уряд. В угорському кабінеті міністрів мав засідати міністр для Справ «Руської Країни», який завідував адміністрацією краю. Були одразу ж призначені посадові особи: губернатором став Августин Штефан, а міністром для справ – Ернест Сабов [1, с. 472].

Проект автономії мав неоднозначний характер. З одного боку, визнавались права українців-русинів на існування власної автономії та адміністрації. Разом з тим не було впроваджено правових засад для здійснення даних прав, чому опосередковано сприяло широке невдоволення угорською пресою умовами закону, які вважалися надмірними для русинів. Не були задоволені і більшість представників рад, яких хвилювало невирішеність територіального питання. Питання приналежності ряду територій (Земплинської, Шарішської, Абауйторської, Турнянської і Спіжської жуп) переносилось до початку Паризької мирної конференції. Ключові для краю міста, як Ужгород та Мукачеве, не були включені до складу автономії. Внаслідок даних процесів під час сесії Руського Народного Сойму в березні 1919 р. більша частина делегатів заявила про необхідність першочергового вирішення територіального питання, що фактично поклало кінець угорської автономії Закарпаття [3, с. 70-73].

Утворена в березні 1919 р. Угорська Радянська республіка протягом свого недовгого існування також займалась законодавчою діяльністю в Закарпатті. Здебільшого вона полягала в розширенні прав, наданих в «законі № 10»: постановою № 26 були надані права на самовизначення, відокремлення та формування власних військових сил. 10 квітня був прийнятий територіальний поділ Закарпаття, відповідно до якого територія поділялась на 3 округи: Мараморська з центром в м. Хусті, Березька в Мукачеві і Ужанська в селі Середнім [5, с. 27-28]. Незважаючи на формальне поліпшення умов автономії Закарпаття, захоплення до 29 квітня території краю Чехословаччиною та Румунією не дало можливості реалізувати дані умови.

Отже, законодавча ініціатива обох угорських урядів відносно Закарпаття в 1918-1919 рр. зосереджувалась в наданні автономії, основи

якої були викладені в «законі № 10». Проте внаслідок як внутрішньої опозиції, так і невдоволення русинами територіальними межами автономії договір не набув фактичної чинності. В умовах неможливості здобуття української державності, терору в Угорщині та негативного досвіду мадяризації переміг чехословацький вектор, який був затверджений 10 вересня 1919 р. Сен-Жерменським договором.

Література:

1. Баран З. Маловідомий епізод з історії українсько-угорських відносин (місія Теофіля Окуневського до Угорщини на початку 1919 року) / Зоя Баран // Записки НТШ. Том CCXXXIII. Праці Історично-філософської секції / Редактор О. Купчинський. – Львів, 1997 – С. 468-481
2. Макаренко Н. Закарпаття під тиском мадяризації: 1867-1914 рр. / Наталія Макаренко // Наукові записки. Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 37. – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – С. 176-187
3. Макаренко Н. Міжнародні змагання за Закарпаття на початку XX ст.: моделі політичного та національного устрою / Наталія Макаренко // Наукові записки. Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – С. 68-81
4. Макаренко Н. Політика угорського уряду стосовно етносів Закарпаття у 1918-1919 рр. / Наталія Макаренко // Наукові записки. Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – С. 344-352
5. Місюра В. Радянські установи на Закарпаття під час соціалістичної революції в Угорщині (1919 р.) // Науково-інформаційний бюлетень – №1 – Київ, 1958 – С. 20-30

ЗМІСТ

Теорія держави і права. Філософія права

Патлачук Василь Никифорович ВИТОКИ ПОЛЬСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ (КІНЕЦЬ XVI – КІНЕЦЬ XVIII СТ.), ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ ПОЛЬЩІ 3 ТРАВНЯ 1791 РОКУ……3

Конституційне право. Конституційне процесуальне право. Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право. Митне та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право

Zvarych Roksolana THE PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE LIABILITY…….9

Невара Лілія Михайлівна, Гарбар Світлана Анатоліївна МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ…….13

Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право. Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення

Криган Еліна Романівна ВПЛИВ ВІЙНИ ЯК ФОРС-МАЖОРНОЇ ОБСТАВИНИ НА ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ…….18

Кримінальне право. Кримінальне процесуальне право. Криміналістика. Кримінологія. Кримінально-виконавче право. Медичне право. Судові та правоохоронні органи. Адвокатура

Білецька Ганна Андріївна ПИТАННЯ ЕТИКИ ТА ДЕОНТОЛОГІЇ У ПРАКТИЦІ СУДОВО-МЕДИЧНОГО ЕКСПЕРТА…….21

Горовий Богдан Олександрович ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ…….25

Жуков Андрій Андрійович ЕТАПИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗКРИТТЯ, РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ……27

Колесник Віктор Дмитрович ІНСТИТУТ ПРОКУРАТУРИ В МЕХАНІЗМІ ДЕРЖАВИ…….30

Колонюк Віктор Петрович, Форіс Юлія Борисівна КИЇВСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ: ПЕРШЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ…….32

Корнієнко Євгенія Вікторівна ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НА ПРИКЛАДІ ЧАСТИНИ 3 СТАТТІ 130 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ…….39

Піщенко Геннадій Іванович, Соловей Олена Олександрівна ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ БУЛІНГУ…….42

Рувін Олександр Григорович ДО ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТОДИК ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ……46

Садченко Олександр Олексійович ТЕОРІЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ……48

Сікан Ольга Миколаївна КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДИТИНИ ЗА КК УКРАЇНИ: ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ…….51

Форіс Юлія Борисівна
СПОГАДИ ПРО АКАДЕМІКА МИХАЙЛА СЕГАЯ…….…….54

Фролов Олександр Павлович ПОНЯТТЯ ТА ОКРЕМІ ОЗНАКИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ ЯК ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ…….…….59

Чигрина Галина Леонідівна ПРОТИДІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН…….…….63

Господарське право. Господарське процесуальне право. Екологічне право. Земельне право. Аграрне право. Фінансове право. Банківське право

Горобець Надія Сергіївна ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ЯК ОБСТАВИНА НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ ПРИ ВИКОНАННІ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗОБОВ’ЯЗАННЯ В УКРАЇНІ…….…….68

Патлачук Олександр Васильович ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЮЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ПІДСТАВІ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ ДОКТРИН ПРИРОДООХОРОННОГО ПРАВА…….…….71

Чечет Олександра Валентинівна ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРИНЦИПУ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТОВАРОВИРОБНИКА ТА РІВНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВОЮ УСІХ СУБ’ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ……75

Право інтелектуальної власності та його захист. Інформаційне право. Інформаційні технології

Вакарєва Карина Олександрівна ПЕРЕХІД У ЦИФРУ vs ПРАВА ЛЮДИНИ: ЯК ДОСЯГТИ ПОТРІБНОГО БАЛАНСУ…….……..……81

Історія становлення української державності

Чухомець Олексій Олексійович ЗАКАРПАТТЯ В ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВАХ УГОРСЬКОЇ ВЛАДИ В 1918-1919 РР……87

Підписано до друку 28.10.2022
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 50 прим.

ГО «Наукова спільнота»
46027, Україна, м. Тернопіль, вул. Загребельна, 23
Ідентифікаційний код 41522543
тел. +380979074970
E-mail: rusenkos@ukr.net

Віддруковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК№7599 від 10.02.2022р.
Тел. 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net